

Άλις Μαρμπλ

Η Wonder Woman που άλλαξε το τένις

Όσο πάλευα να ξεπεράσω την αρρώστια μου, αντιμετωπίζα τη ζωή σαν μια μάχη με τις προσωπικές αναποδιές και τις αποτυχίες μου και δε μου περνούσε καν από το μυαλό να αφιερώσω λίγη σκέψη στις άλλες, μεγαλύτερες αναποδιές... Και τότε ήρθε ο πόλεμος.

Τενίστρια, που καθιέρωσε το επαγγελματικό παιχνίδι στο γυναικείο τένις, κερδίζοντας 18 πρωταθλήματα Γκραν Σλαμ και παραμένοντας Νο 1 παίκτρια στην Αμερική από το 1936-1940. Υπήρξε επίσης κατάσκοπος των Αμερικανών εναντίον των Ναζί.

- 1913 Γεννιέται στις ΗΠΑ.
- 1928 Αφήνει το μπέιζμπολ και αρχίζει να παίζει τένις.
- 1934 Αρρωσταίνει από φυματίωση.
- 1939 Κερδίζει όλα τα βρετανικά και αμερικανικά πρωταθλήματα της χρονιάς.
- 1942 Εργάζεται ως αρχισυντάκτρια στο περιοδικό *Wonder Woman*.
- 1945 Αρχίζει να δουλεύει ως κατάσκοπος εναντίον των Ναζί.
- 1990 Πεθαίνει στην Καλιφόρνια.

«Δε θα με νικήσει το κρεβάτι. Δε θα με νικήσει το κρεβάτι. Δε θα με νικήσει το κρεβάτι». Έπεσα ξέπνοη πίσω στα μαξιλάρια και κοίταξα τη μητέρα μου, που με παρατηρούσε όρθια, δίπλα στο παράθυρο του υπνοδωματίου.

Μου έλειπε η Καλιφόρνια, μου έλειπε το τένις, μου έλειπε ακόμα και το μπέιζμπολ.

«Πού το θυμήθηκες τώρα το μπέιζμπολ;» με ρώτησε η μαμά με ένιςμένο ύφος.

«Και τι σημασία έχει τι θυμήθηκα;» τη ρώτησα. «Όταν μου είπατε να τα παρατήσω, τα παράτησα. Τα έδωσα όλα για το τένις. Έπαιξα 108 παιχνίδια σε μία μέρα πέρυσι, το θυμάσαι; Και τη γλίτωσα με μια θερμοπληξία. Και μόλις πήγα να εδραιωθώ, αυτό. Αυτό» ξαναείπα με έμφαση, απλώνοντας τα χέρια και δείχνοντας γύρω μου το κατάλευκο δωμάτιο του σανατόριου.

Δε θυμόμουν και πολλά από την ημέρα που είχα λιποθυμήσει κατά τη διάρκεια του τουρνουά στο στάδιο Ρολάν Γκαρρός στο Παρίσι – έβαζα όμως τους δικούς μου να μου διηγούνται κάθε τόσο εκείνη τη φρικτή μέρα και τις ακόμα πιο φρικτές που ακολούθησαν. Διάγνωση: φυματίωση. Και σήμερα, πάνω που είχα αρχίσει να αναρωτιέμαι πότε θα βγω επιτέλους από δω για να ξαναρχίσω τη ζωή μου, ο γιατρός με κοίταξε με ύφος συμπονετικό και αποφάνθηκε: «Ίσως και να μην μπορέσεις να ξαναπαιξεις τένις ποτέ, Άλις. Η φυματίωση δεν αστειεύεται, ξέρεις».

Το ήξερα για τη φυματίωση, το ήξερα όμως και για τον εαυτό μου. Ούτε κι εγώ αστειεύομουν, γιατρέ.

Πέρασα, βέβαια, ένα χρόνο στο σανατόριο και έχασα όλη σχεδόν τη σεζόν 1934-35. Κι όταν έκανα αίτηση, ένα χρόνο αργότερα, για

να συμμετάσχω σε ένα εθνικό ερασιτεχνικό τουρνουά στο Φόρεστ Χιλλς, η οργανωτική επιτροπή με απέρριψε, με το σκεπτικό ότι δεν ήμουν σε αρκετά καλή κατάσταση για να παίξω και ότι μπορεί η προσπάθεια αυτή να έκανε ζημιά στην υγεία μου. Υπήρχε ποτέ περίπτωση να πουν κάτι τέτοιο σε έναν άντρα, γιατρέ;

Τότε θυμήθηκα την πρόγνωση σας. Και αποφάσισα ότι τώρα ή ποτέ έπρεπε να αποδείξω πως ήταν λάθος. Πέρασα μια εβδομάδα σκληρής προπόνησης και κατάφερα να γίνω δεκτή – έτσι πήρα και το πρώτο από τα 18 εθνικά πρωταθλήματα που κέρδισα σε όλη μου τη ζωή. Κι ύστερα, με την αγαπημένη μου κόουτς, την Έλινορ Τέναντ, άλλαξα εντελώς τον τρόπο που έπαιζα και άφησα επιτέλους τον εαυτό μου ελεύθερο να εκφράσει την πιο δυναμική του πλευρά πάνω στο παιχνίδι.

«Κοιτάτε πώς παίζει, σαν άντρας» σχολίαζαν περιφρονητικά οι αθλητικοί ανταποκριτές, που στον τρόπο που έπαιζα έβρισκαν μόνο λάθη. Όχι ότι με πείραζε η κριτική. Μου έφτανε να παίζω με τρόπο που να ταιριάζει σε μένα – κι αν αυτό σήμαινε ότι θα άλλαζα ολόκληρη την εικόνα που είχε το κοινό, άντρες και γυναίκες, της εποχής για το άθλημα κι ότι θα θυσιάza λίγη από την αριστοκρατικότητά του στον βωμό της ενέργειας και της αθλητικής έντασης, ας γινόταν κι έτσι, δεν είχα κανένα πρόβλημα ούτε με αυτό.

Ήμουν γρήγορη, ήμουν δυνατή, είχα γερά χέρια και πόδια και λάτρευα τα σερβίς. Μπορεί σε άλλους τομείς της ζωής μου να φοβόμουν να εκτεθώ, όμως μέσα στο γήπεδο οι επιφυλάξεις μου χάνονταν και, όσα προβλήματα κι αν είχα, γίνονταν καπνός στο έλεος της ρακέτας μου.

Δεν ήμουν πια η πακουλή έφηβη που διέπρεπε σε όλα τα αθλήματα αλλά ντρεπόταν να πει στη μητέρα της ότι ένας ξένος την είχε βιάσει στα σκοτεινά. Ήμουν μια δυνατή γυναίκα που, αν μπορούσε, θα έπαιζε μόνο σε πρωταθλήματα αντρών.

* * *

Όσο πάλευα να ξεπεράσω την αρρώστια μου, αντιμετώπιζα τη ζωή σαν μια μάχη με τις προσωπικές αναποδιές και τις αποτυχίες μου και δε μου περνούσε καν από το μυαλό να αφιερώσω λίγη σκέψη στις άλλες, μεγαλύτερες αναποδιές, που δε συμβαίνουν στον καθένα προσωπικά, αλλά ανατρέπουν την πορεία της ζωής μιας ολόκληρης κοινωνίας.

Και τότε ήρθε ο πόλεμος.

Ο Τζο, ο άντρας μου, σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια μιας αεροπορικής επιχείρησης στη Γερμανία, μόλις μια εβδομάδα από την ημέρα που απέβαλα το μωρό μας. Τι λόγο είχα πια να ζω; Δεν είχα ούτε παιδί για να του περιγράψω την ευγενική ψυχή και τα κατορθώματα του πατέρα του ούτε σύντροφο για να με παρηγορεί για την απώλεια του αγέννητου παιδιού μας. Δεν είχα τίποτα στη ζωή μου και, για ένα διάστημα, δεν ήθελα καν να έχω ζωή. Προσπάθησα να δώσω ένα τέλος σε όλα, αλήθεια προσπάθησα, αλλά απέτυχα, ευτυχώς ή δυστυχώς. Κι αν η ζωή ήθελε να μου δώσει ένα λόγο να συνεχίσω να υπάρχω, μου τον έστειλε με τη μορφή μιας πρότασης που έμοιαζε κατευθείαν βγαλμένη από μυθιστόρημα.

«Θέλουμε να λειτουργήσεις ως κατάσκοπος, για λογαριασμό της Αμερικανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών» μου είπε ο ειδικός απεσταλμένος, κι όταν είδε ότι δεν τον διέκοψα, συνέχισε. Η υπηρεσία

**Δεν ήμουν πια η πακουλή έφηβη
που διέπρεπε σε όλα τα αθλήματα
αλλά ντρεπόταν να πει στη μητέρα της
ότι ένας ξένος την είχε βιάσει
στα σκοτεινά. Ήμουν μια δυνατή
γυναίκα που, αν μπορούσε, θα έπαιζε
μόνο σε πρωταθλήματα αντρών.**

μού ζητούσε να αναθερμάνω την επικοινωνία μου με έναν πρώην σύντροφό μου που εργαζόταν ως τραπεζίτης στην Ελβετία και να αποσπάσω μέσω εκείνου οικονομικά στοιχεία των Nazi.

Ήταν η απελπισία μου; Ήταν η επιθυμία μου να συνεισφέρω με όποιον τρόπο μπορούσα στον πολεμικό αγώνα; Ήταν η έφηβη μέσα μου που δεν μπορούσε να απορρίψει την υπέρτατη πρόκληση που είχε παρουσιαστεί μπροστά της; Ποτέ δε θα μάθω. Είπα, όμως, ναι, και πέρασα τους επόμενους μήνες μέσα σε απόλυτη μυστικότητα –και μη με κοιτάτε με γουρλωμένα μάτια, γιατρέ, μία κατάσκοπος δεν αποκαλύπτει ποτέ όλες τις λεπτομέρειες της αποστολής της–, μέχρι που βρέθηκα με μια σφαίρα από χέρι Nazi καρφωμένη στην πλάτη μου, να αναρρώνω για μία ακόμη φορά στο δωμάτιο ενός νοσοκομείου.

* * *

Αυτή τη φορά κανείς δε μου είπε ότι δε θα ξαναπαιξω τένις ποτέ. Δεν είχα, άλλωστε, και κανένα σχεδόν απωθημένο. Επί τέσσερα χρόνια ανακηρυσσόμουν σε κορυφαία

αθλήτρια των ΗΠΑ, ενώ από τα επαγγελματικά τουρνουά μου είχα βγάλει αρκετά χρήματα ώστε να μη χρειαστεί να δουλέψω σκληρά για το υπόλοιπο της ζωής μου. Λάμβανα περίπου 500 γράμματα την εβδομάδα –μηνύματα από θαυμαστές αλλά και απειλές από κακοπροαίρετους, βεβαίως–, κυρίως όμως είχα καταφέρει να επιβάλω τους δικούς μου κανόνες σε ένα άθλημα όπου τα προσκλήματα ήταν πάντοτε πιο σημαντικά από την ουσία – έστω και μόνο φορώντας αντί για φούστες σορτς.

Το μόνο που δεν είχα καταφέρει, έλεγα τότε γελώντας, γιατρέ, ήταν να παίξω τσί-μπρέικ σε αγώνα με ισοβαθμία και, φυσικά, να βγω στην τηλεόραση.

Άλλα ήταν όμως τα σημαντικά. Και γι' αυτά θα πολεμούσα.

Ήταν τότε ανήκουστο για μαύρους τενίστες, άντρες και γυναίκες, να συμμετέχουν σε μεγάλες εθνικές διοργανώσεις. Κι αυτή η διάκριση με είχε κάνει πια να ντρέπομαι για το σύμπαν του αθλήματος στο οποίο ανήκα κι εγώ. Τον Ιούλιο του 1950 η συναθλήτριά μου Άλθια Γκίμπσον είχε αποκλειστεί από το εθνικό πρωτάθλημα Γκραν Σλαμ κι εγώ, εξοργισμένη, έγραψα ένα άρθρο στο

περιοδικό *American Lawn Tennis Magazine* για να εκφράσω την αγανάκτησή μου. «Αν το τένις είναι παιχνίδι για κυρίες και κύριους, καλό θα ήταν να αρχίσουμε να φερόμαστε όλοι μας ως κυρίες και κύριοι και όχι ως Φαρισαίοι υποκριτές... Αν η Άλθια Γκίμπσον αποτελεί πρόκληση για τις παίκτριες που συμμετέχουν αυτή τη στιγμή στις μεγάλες διοργανώσεις, τότε το δίκαιο είναι οι παίκτριες να αντιμετωπίσουν την πρόκληση αυτή εντός του γηπέδου. Αν δε δοθεί στη μισ Γκίμπσον η ευκαιρία να αγωνιστεί, η απόφαση αυτή θα αφήσει ένα ανεξίτηλο σημάδι στο άθλημα στο οποίο έχω αφιερώσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής μου – κι εγώ θα νιώσω τεράστια ντροπή». Τελικά η Άλθια, που ήταν τότε 23 ετών, έγινε δεκτή στο πρωτάθλημα κι εγώ ένωσα λίγο δική μου τη νίκη της πρώτης Αφροαμερικανίδας αθλήτριας που συμμετείχε ποτέ σε τενιστική διοργάνωση.

* * *

Και τώρα, γιατρέ, μου λέτε να ξεκουραστώ. Τώρα, που έχω πια κάθε δικαίωμα να απελευθερωθώ από τους αυστηρούς ρόλους που σου επιβάλλει ο αθλητισμός –ή, εδώ που τα λέμε, και η κατασκοπεία– και να ασχοληθώ με ό,τι ταιριάζει καλύτερα με τον ενθουσιασμό και το πάθος μου. Αφού ξέρετε ότι, από τότε που αποσύρθηκα από το τένις, γράφω ιστορίες κόμικς – τις διαβάζετε κι εσείς, έτσι δεν είναι, γιατρέ;

Συνεργάζομαι με την DC Comics, που έχει δημιουργήσει τη Wonder Woman, και γράφω ιστορίες για σημαντικές γυναίκες σε μορφή κόμικς.

Και διδάσκω τένις. Και δουλεύω στο ραδιόφωνο, ως εκφωνήτρια στα αθλητικά. Και ταξιδεύω και φαντάζομαι τον εαυτό μου σαν άλλη μια Wonder Woman, με πολύ δυνατό σερβίς.

Κάτι που δεν ήξερες

Η μεγάλη της αγάπη ως παιδί δεν ήταν το τένις, αλλά το μπέιζμπολ.

Μπαρμπαρα Μπαττρικ

Το κορίτσι που έκανε το μποξ γυναικεία υπόθεση

Ήταν ο πρώτος εθνικός αγώνας πυγμαχίας γυναικών που μεταδιδόταν από την τηλεόραση. Και ήταν ο μόνος που θα έχανα σε όλη μου την καριέρα.

Πυγμάχος, που έγινε η πρώτη επίσημα αναγνωρισμένη πρωταθλήτρια σε αγώνες γυναικών. Παρέμεινε αήττητη σε ολόκληρη σχεδόν την καριέρα της και το πάθος της για την πυγμαχία αποδείχτηκε ξανά και ξανά πιο δυνατό από την κριτική που δέχτηκε για το γεγονός ότι ήταν γυναίκα.

- 1929 Γεννιέται στην Αγγλία.
- 1949 Κάνει την πρώτη της εμφάνιση ως πυγμάχος σε ένα πανηγύρι.
- 1957 Γίνεται η πρώτη παγκόσμια πρωταθλήτρια πυγμάχος.
- 1960 Αποσύρεται από την πυγμαχία με 30 νικηφόρους αγώνες, μία ήττα και μία ισοπαλία.
- 1993 Ιδρύει τη Διεθνή Γυναικεία Ομοσπονδία Πυγμαχίας.

Ήταν ένας από τους δυσκολότερους αγώνες της ζωής μου. Ήταν 20 εκατοστά πιο ψηλή από μένα και 15 κιλά πιο βαριά. Ήμουν πολύ πιο γρήγορη και επίμονη, όπως πάντα. Ήμουν άρρωστη με γρίπη και ένιωθα όλα μου τα κόκαλα να πονάνε από τον πυρετό.

Είχαμε μόλις τελειώσει τον δεύτερο γύρο του αγώνα και φαινόμουν ήδη τόσο καλά, που ο Λεν ένιωσε ότι έπρεπε να με ρωτήσει αν θυμόμουν τι μήνα έχουμε και τι χρονιά.

«Σεπτέμβριο του '54» του είπα και μάζεψα όλο μου το κουράγιο για να ξανασηκωθώ.

Τρίτος γύρος.

Με χτυπούσε με τρομερή δύναμη και δεν προλάβαινα να την πλησιάσω αρκετά ώστε να περάσω στην αντεπίθεση. Ήταν μια από τις καλύτερες αντιπάλους που είχα ποτέ και στο τέλος των δύο λεπτών ήταν και πάλι νικήτρια.

Στο τέλος του γύρου, μου φόρεσαν

όπως όπως μια μάσκα οξυγόνου, με την ελπίδα ότι θα μου έδινε λίγη περισσότερη ενέργεια από αυτή που μου είχε αφήσει ο βήκας, όμως τα λίγα δευτερόλεπτα που απέμεναν δεν ήταν αρκετά για να συνέλθω.

Τέταρτος γύρος.

Σηκώθηκα αποφασισμένη από το σκαμπό, πέταξα τη μάσκα οξυγόνου στο πλάι και προχώρησα με κόπο προς το κέντρο του ρινγκ. Η Τζόαν με υποδέχτηκε με ένα μπαράζ από γερά αριστερά και δεξιά κροσέ που με πέταξαν κάτω σε χρόνο μηδέν. Και, σαν να μην έφτανε αυτό, έτσι όπως ήμουν πεσμένη, μου έχωσε μία στην κοιλιά, τόσο δυνατή, που για μερικά δευτερόλεπτα δεν μπορούσα να πάρω ανάσα.

Πάνω από 1200 άτομα είχαν παρακολουθήσει από τις κερκίδες το ματς και ποιος ξέρει πόσα ακόμα το είχαν δει από τις τηλεοράσεις τους: ήταν ο πρώτος εθνικός αγώνας πυγμαχίας γυναικών που μεταδιδόταν από την τηλεόραση.

Και ήταν ο μόνος που θα έχανα σε όλη μου την καριέρα.

* * *

Είμαι πια 87 ετών.

Βλέπω σε ασπρόμαυρο φιλμ μια συνέντευξη που έδωσα το 1949, στα 19 μου. «Εμένα όλη αυτή η συζήτηση για το ότι οι γυναίκες δεν πρέπει να παίζουν μποξ μου φαίνεται πολύ παλιομοδίτικη. Δεν είμαστε πια τα ευαίσθητα λουλουδάκια που ήμασταν κάποτε. Και, τέλος πάντων, εμένα το αγόρι μου δεν έχει πρόβλημα, γιατί λοιπόν να έχω εγώ;» λέω κοιτάζοντας ίσια στην κάμερα.

Από τη μία θαυμάζω το κουράγιο μου, από την άλλη, τώρα που έχω φτάσει στα 87 κι έχω προλάβει να δω τόσες γυναίκες να παίρνουν τα γάντια τους και να κάνουν αυτό που ονειρεύονται, γελάω με τη συντηρητική ιδέα που είχα, πως για να έχω δικαίωμα σε τέτοιο θράσος έπρεπε πρώτα να βεβαιωθώ ότι έχω και την έγκριση του αγοριού μου.

Οι άντρες με αποκαλούσαν «Ξεφτίλα» την ίδια εποχή που στην Αγγλία άνοιγαν τα πρώτα στριπτιζάδικα. Τους άρεσε, δηλαδή, να βλέπουν γυναίκες να γδύνονται μπροστά τους, αλλά δεν ήθελαν με τίποτα να τις βλέπουν να παλεύουν. Όταν τους έλεγα ότι παίζω μποξ, ήταν σαν να τους έλεγα ότι είμαι μπεκρού ή ότι τζογάρω ή ότι είμαι πόρνη στους δρόμους.

Έτσι ήταν τα πράγματα παλιά. Και ακόμη χειρότερα. Η γυναικεία πυγμαχία έγινε ολυμπιακό αγώνισμα μόλις το 2012. Και βοηθήσαμε σ' αυτό εμείς, η Τζόαν, η Φύλις, εγώ, που την κάναμε αποδεκτή και για τις γυναίκες.

Στα χωριά Κόττινγκχαμ και Κόρνσι, όπου μεγάλωσα, στην Αγγλία, δεν υπήρχαν καν αρκετά κορίτσια που

να ενδιαφέρονται να φτιάξουμε μια ομάδα ποδοσφαίρου. Ακόμα κι αυτό δε θεωρούνταν πρόπον για τις γυναίκες τον καιρό που έμπαίνα στην εφηβεία.

Ευτυχώς το σχολείο μου ήταν από τα ελάχιστα μεικτά σχολεία που υπήρχαν εκείνη την εποχή, οπότε είχα τουλάχιστον την ευκαιρία να τριγυρίζω με μια παρέα αγοριών και να τσακώνομαι στους δρόμους μαζί τους. (Το εύλο που ρίχναμε τότε ήταν πολύ χειρότερο απ' αυτό που ρίχνουν οι επαγγελματίες, γιατί παίζαμε χωρίς γάντια φυσικά, με αποτέλεσμα, όποτε χτυπούσαμε κάποιον στα δόντια, να γεμίζει το στόμα του με μικρές μικρές πληγές από τις γυμνές μας αρθρώσεις.)

Συχνά έπαιρνα την μπάλα και την κλότσαγα μόνη μου στους πάντα λασπωμένους δρόμους, ώσπου μια μέρα, γυρίζοντας στο σπίτι με τα πενταβρόμικα παπούτσια μου, πέτυχα τη μητέρα μου στην κουζίνα. «Τι κόματα είναι αυτά;» μου φώναξε νευριασμένη. «Πού έτρεχες πάλι; Κορίτσι έκανα εγώ ή...; Για σκούπισέ τα, σε παρακαλώ, με εκείνη εκεί την εφημερίδα».

Έσκυψα να πιάσω την κυριακάτικη εφημερίδα του μπαμπά που είχε ξεμείνει πεσμένη δίπλα στο τραπέζι κι άρχισα να καθαρίζω όπως όπως τις σόλες μου. Ξαφνικά, το μάτι μου έπεσε σε μια φωτογραφία διαφορετική απ' όλες όσες είχα δει ως τότε στις σελίδες με τις ειδήσεις της περιοχής: μια γυναίκα, ντυμένη με αθλητική στολή, στημένη και έτοιμη για κάτι που έμοιαζε με αγώνα πάλης: ήταν η Πόλλυ Μπερνς, επαγγελματίας πυγμαχός των αρχών του 1900. Την έσκισα προσεκτικά και την ακούμπησα στην πιο κοντινή καρέκλα. «Μην την πετάξεις αυτή» είπα στη μαμά. «Θέλω να τη διαβάσω!»

Η ιστορία της Μπερνς άγγιξε μέσα μου κάποια χορδή. Της έστειλα ένα

**Η γυναικεία πυγμαχία έγινε
ολυμπιακό αγώνισμα μόλις το 2012.**

**Και βοηθήσαμε σ' αυτό εμείς,
η Τζόαν, η Φύλις, εγώ, που την κάναμε
αποδεκτή και για τις γυναίκες.**

γράμμα κι εκείνη μου απάντησε. Κι ύστερα αγόρασα γάντια πυγμαχίας και ένα βιβλίο με τίτλο *Η Ευγενής Τέχνη της Αυτοάμυνας* κι άρχισα να παίρνω μέρος στους αγώνες που γίνονταν σε ειδικά, ζωηρόχρωμα περίπτερα στα πανηγύρια της επαρχίας, για να μάθω το άθλημα και να έχω ένα λόγο να εξασκούμαι.

Όταν έκλεισα τα 18, έψαξα και βρήκα έναν εκπαιδευτή στο Λονδίνο κι ύστερα μια θέση δακτυλογράφου εκεί κοντά. Πήρα τα 150 εκατοστά και τα 48 κιλά μου, άφησα πίσω, συντετρωμένους, τους γονείς μου και μετακόμισα στην πρωτεύουσα. Κάθε βράδυ, μετά τη δουλειά, περνούσα τρεις ώρες στο Μείφερ Τζυμ, ρίχνοντας γροθιές στους σάκους, πηδώντας σκοινάκι με μανία και παλεύοντας με τον εαυτό μου, τον Λεν. Μέσα στους μήνες που ακολούθησαν, του έσπασα μία φορά τη μύτη, τον παντρεύτηκα και μαζί συνειδητοποιήσαμε πόσο δύσκολο ήταν για μια γυναίκα να βρει αντιπάλους για να παίξει μαζί τους επαγγελματικά μποξ.

Στο Λονδίνο δε με υπολόγιζε κανείς. Συνέχιζα να παίρνω μέρος σε αγώνες ψυχαγωγίας με τον σύλλογο του Μίκυ Γουντ και ψευδώνυμο «Το Σκληρό Κορίτσι». Στεκόμουν έξω από τη σκηνή μας και προκαλούσα όποιον ήθελε από το κοινό να σηκωθεί για να παίξει μαζί

μου. Συνήθως σηκώνονταν άντρες – πολύ πιο μεγαλόσωμοι από μένα οι περισσότεροι. Δε μ' ένοιαζε όμως. Η εναλλακτική μου ήταν να μη σηκωθεί κανείς.

Ο πιο δύσκολος αγώνας ήταν αυτός που έκανα για να με πάρουν στα σοβαρά. Οι εφημερίδες με αποκαλούσαν «προσβολή για το γυναικείο είδος», ζητούσαν από τους οπαδούς να μποϊκοτάρουν τις εμφανίσεις μου και έγραφαν «Τερατώδης ιδέα! Ανδραστική! Γιατί να θέλει κάποιος να βγει με ένα κορίτσι που του έχουν μαυρίσει και τα δύο μάτια;».

Ο Μίκυ γελούσε κι έλεγε «Κοίτα, είμαστε πάλι πρωτοσέλιδο χάρη σε σένα». «Δες όμως τι γράφουν» του έλεγα εγώ. «Μην τα διαβάζεις» μου απαντούσε «μέτρα μόνο πόσο χώρο πιάνουν».

Η μητέρα μου εξακολουθούσε για χρόνια να ψάχνει το οικογενειακό μας δέντρο για να καταλάβει από πού είχα πάρει όλη αυτή τη δύναμη – και την τρελή ιδέα. Εμένα το μόνο που με πείραζε ήταν ότι αναγκαζόταν να διαβάζει όλα τα απαίσια πράγματα που έγραφαν για το παιδί της.

Στα μέσα της δεκαετίας του '50 φύγαμε με τον Λεν για την Αμερική. Ήλπιζα πως εκεί θα είχα περισσότερες ευκαιρίες για να ξεχωρίσω και να κάνω κάτι σημαντικό, μιας και οι Αμερικανίδες πυγμάχοι δεν αντιμετωπίζονταν με

τόση βδελυγμία και τόση αποστροφή.

Και πράγματι. Σιγά σιγά άρχισα να κλείνω επαγγελματικούς αγώνες και να παίζω σαν ίση προς ίσους. Έπιανα τον εαυτό μου να στέκεται στη γωνία του ρινγκ και ν' αναρωτιέται: «Μα τι κάνω εδώ;». Έβλεπα τον αντίπαλο στην απέναντι γωνία και το μόνο που σκεφτόμουν ήταν πώς θα κάνω το καλύτερο που μπορώ για να τον νικήσω και πώς θα κάνω όσο το δυνατόν καλύτερη εντύπωση. Ποτέ δε σκεφτόμουν μην τραυματιστώ, μόνο μη χάσω.

Μετά τον πρώτο γύρο, έπαιρνα αέρα και μπορούσα πια να συγκεντρωθώ απόλυτα στην τεχνική μου. Δεν τραυματίστηκα ποτέ σοβαρά και δε βγήκα ποτέ νοκ άουτ. Ένα σημάδι είχα μόνο, μια οριζόντια γραμμή στη ράχη της μύτης μου, αλλά κι αυτό σβήνει σιγά σιγά όσο γερνάω. Το πράγμα ήθελε εξάσκηση και κόπο, όμως τα προτιμούσα και τα δύο από μια κλασική δουλειά γραφείου.

Ήμουν 26 χρονών όταν κατάφερα να βγάλω μία από τις πρώτες γυναικείες άδειες πυγμάχου που δόθηκαν στο Τέξας. Παρουσιάστηκε τότε η ευκαιρία να συμμετάσχω στο πρώτο επίσημο παγκόσμιο πρωτάθλημα πυγμαχίας γυναικών, παίζοντας στην κατηγορία πετεινού, εναντίον της Φύλις Κάγκλερ. Αυτόν τον αγώνα δε θα τον ξεχάσω ποτέ. Τα εισιτήρια κόστιζαν 1,75-3,50 δολάρια. Παιξαμε έξι γύρους και νίκησα.

Έτσι, έγινα η πρώτη γυναίκα που κέρδισε τίτλο σε διεθνές πρωτάθλημα πυγμαχίας.

Είχα γερό αριστερό κροσέ και μεγάλη αντοχή, κι αυτός ήταν ο κυριότερος λόγος που μπορούσα να τα βγάλω πέρα και με γυναίκες πιο μεγαλόσωμες απ' ό,τι εγώ. Σ' όλη μου την καριέρα πέτυχα δώδεκα νοκ άουτ. Και επειδή είχα τη φήμη της ανίκητης (τουλάχιστον μέχρι εκείνον τον αγώνα με την Τζόαν), μάζευα χιλιάδες θεατές όπου εμφανιζόμουν.

Ήμουν ήδη τεσσάρων μηνών έγκυος στην πρώτη μου κόρη όταν, το 1960, αποφάσισα να αποσυρθώ μετά από 15 χρόνια δουλειάς – αυτή τη φορά έπαιρνα μαζί μου 32 επαγγελματικούς αγώνες και πάνω από 1000 επιδείξεις. Από εκείνη τη στιγμή, στόχος μου έγινε να ανοίξω όσο περισσότερο μπορούσα τον δρόμο για άλλες γυναίκες, που ονειρεύονταν κι εκείνες να γίνουν πυγμάχοι, αλλά κινδύνευαν να πιστέψουν την αφήγηση που ύφαιναν γύρω τους τα πιστεύω των άλλων ανθρώπων και οι δυσκολίες που θα συναντούσαν – μια αφήγηση που τους έλεγε ότι «δεν μπορούν».

Εγώ έγινα παγκόσμια πρωταθλήτρια επειδή είχα την τύχη να εμπνευστώ από μια γυναίκα που είχε καταφέρει πριν από μένα να φτάσει ψηλά. Και ο λόγος που άντεξα στην κριτική, στις προσβολές και στα εμπόδια ήταν πως το πρότυπο της Πόλλυ Μπερνς αλλά και των

**Εγώ έγινα παγκόσμια πρωταθλήτρια
επειδή είχα την τύχη να εμπνευστώ
από μια γυναίκα που είχε καταφέρει
πριν από μένα να φτάσει ψηλά.**

υπόλοιπων πρωτοπόρων γυναικών μποξέρ που ανακάλυψα στην πορεία μου έδιναν την πίστη ότι, αφού τα κατάφεραν εκείνες, μπορώ να τα καταφέρω κι εγώ.

Και τώρα έπρεπε να γίνω με τη σειρά μου παράδειγμα για τις επόμενες. Έτσι, ίδρυσα τη Διεθνή Ομοσπονδία Πυγμαχίας Γυναικών, που έγινε μία από τις πιο αναγνωρισμένες οργανώσεις πυγμαχίας στον κόσμο. Και πάντα λέω στα κορίτσια που ξεκινάνε τώρα την καριέρα τους την ίδια ιστορία:

Όταν ήρθα στην Αμερική, άρχισα να κάνω προπόνηση στο θρυλικό γυμναστήριο της 5ης Οδού της Φλόριντα, ανάμεσα σε διάσημους πυγμαχούς και σταρ του σινεμά. Το

μέρος αυτό δεν ήταν για λιπόψυχους, ήταν σκληρό και δύσκολο, όμως σιγά σιγά βρήκα τον τρόπο να στέκομαι εκεί μέσα σαν ίση προς ίσους και να κερδίζω τον σεβασμό.

Συχνά, μπαίνοντας ή βγαίνοντας, έπεφτα πάνω στον, νεαρό τότε, Μοχάμεντ Άλι, που επρόκειτο να γίνει αργότερα μία από τις σπουδαιότερες μορφές στον αθλητισμό του 20ού αιώνα. Σε λίγο καιρό εγώ θα έβγαινα στη σύνταξη, ενώ εκείνος ήταν ακόμα ένα παιδάκι που πήγαινε για την προπόνησή του. Έδειχνε μεγάλη αυτοπεποίθηση και πάντα είχε κάτι να πει για όλα. Τώρα πια βρισκόμαστε κι οι δυο στο Χολ οφ Φέιμ της Πυγμαχίας στη Φλόριντα, δίπλα δίπλα.

Κάτι που δεν ήξερες

Κάποτε έσπασε τη μύτη του άντρα της Λεν.

ΦΛΟΡΕΝΣ ΝΑΪΤΙΝΓΚΕΙΛ

Η επίμονη νοσοκόμα

Έχεις διαλέξει σκληρή δουλειά, αγαπητή μου, Ζι, μα την πιο απαραίτητα: αυτή που κρίνει συχνά αν οι άνθρωποι θα ζήσουν ή θα πεθάνουν.

Στατιστικός και μεταρρυθμιστής, που θεμελίωσε τη σύγχρονη νοσηλευτική. Δημιούργησε την πρώτη σχολή νοσηλευτικής στη Βρετανία και στελέκωσε το σύστημα υγείας με τις πρώτες επαγγελματίες νοσοκόμες. Έδωσε επίσης σημαντικές μάχες για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στις βρετανικές αποικίες στην Ινδία, ήταν πρωτοπόρος στη χρήση διαγραμμάτων και έδωσε τη δυνατότητα σε εκατοντάδες γυναίκες να μπειουν με αξιώσεις στην αγορά εργασίας.

- 1820 Γεννιέται στη Φλωρεντία.
- 1851 Ξεκινά την εκπαίδευσή της στη νοσηλευτική.
- 1854 Υπηρετεί ως νοσηλεύτρια στον Πόλεμο της Κριμαίας.
- 1860 Δημιουργεί την πρώτη σχολή νοσηλευτικής στην Αγγλία.
- 1863 Ξεκινάει πολιτική εκστρατεία για την εδραίωση συνθηκών υγιεινής στις βρετανικές αποικίες στην Ινδία.
- 1910 Πεθαίνει σε ηλικία 90 ετών.

Αγαπητή μου Ζι,
 Σ' ευχαριστώ, όπως πάντα, πολύ για το γράμμα σου. Χαίρομαι που διαβάζω για τις περιπέτειές σου, μεγάλες και μικρές, στο καινούριο νοσοκομείο! Το φανταζόσουν, τρία χρόνια πριν, όταν έμπαινες στη σχολή, ότι σήμερα θα διηύθυνες μια τέτοια πτέρυγα με τόσες νοσοκόμες, με τόσους ασθενείς; Είμαι κάθε μέρα περήφανη για σένα, όμως κάθε μέρα η δουλειά επανέρχεται αδυσώπητη, κι έτσι για μια ακόμη φορά σου γράφω μέσα στη νύχτα, την ώρα που δεν μπορώ να κοιμηθώ – πόσον ύπνο, άλλωστε, χρειάζεται μια μεγάλη γυναίκα;

Έχεις διαλέξει σκληρή δουλειά, αγαπητή μου Ζι, μα την πιο απαραίτητη: αυτή που κρίνει συχνά αν οι άνθρωποι θα ζήσουν ή θα πεθάνουν. Και για να την κάνεις καλά, πρέπει να την αγαπάς πραγματικά. Την αγαπάς τη νοσηλευτική; Αυτό ρωτάω τον εαυτό μου κι εγώ καθημερινά, σε ό,τι κάνω.

Δεν υπάρχουν, ξέρεις, πια πολλές σπουδαίες θέσεις νοσοκόμων που να μην τις έχουν αναλάβει απόφοιτες της σχολής – μάλιστα, πολλές από αυτές έχουν αναλάβει τη διεύθυνση νέων σχολών που ιδρύθηκαν παίρνοντας έμπνευση από τη δική μας, κι έτσι οι κύκλοι από την πέτρα που πρωτοέριξα επιστρέφοντας από την Κριμαία όλο και απλώνονται, όλο και μεγαλώνουν.

Με ρωτάς για την εμπειρία μου από την Κριμαία. Αλήθεια, δε σου την έχω διηγηθεί ποτέ;

Στο ξεκίνημα του πολέμου το 1853, ενώ χιλιάδες Βρετανοί στρατιώτες πολεμούσαν μέσα σε φρικτό κρύο ενάντια στους Ρώσους, στα στρατιωτικά νοσοκομεία δεν υπήρχε ούτε μία νοσοκόμα. Οι νοσοκόμες που είχαν δουλέψει παλιότερα στους στρατώνες –αλλά κι εκείνες που δούλευαν την ίδια περίοδο στα νοσοκομεία της Αγγλίας– ήταν τόσο απαιδευτές και αναποτελεσματικές, που το

Υπουργείο Πολέμου είχε αποφασίσει να μη στείλει ούτε μία εκεί.

Όμως ο πόλεμος στην Κριμαία δεν ήταν σαν τους άλλους πολέμους. Χάρη στις εφημερίδες, ήταν ο πρώτος πόλεμος για τον οποίο είχε εικόνα και η κοινή γνώμη στην πατρίδα. Και όσα μάθαινε η κοινή γνώμη για τους στρατιώτες που πέθαιναν εκεί —όχι τόσο από τις μάχες, αλλά από τις αρρώστιες που τους κατέβαλλαν, την έλλειψη προσωπικού, τα άθλια νοσοκομεία— την είχαν εξοργίσει. Τότε, την ημέρα ακριβώς που έστελνα την επιστολή μου στο υπουργείο για να προσφέρω τις υπηρεσίες μου, την ίδια εκείνη μέρα, ο υπουργός Πολέμου, ο Σίντεϋ Χέρμπερτ, με κάλεσε και μου ανέθεσε να κάνω ό,τι θεωρούσα σωστό και απαραίτητο ως νοσοκόμα για να βελτιώσω την κατάσταση.

Έφτασα με ατμόπλοιο στο στρατιωτικό νοσοκομείο Ουσκουντάρ, στην Κωνσταντινούπολη, τον βροχερό Νοέμβριο του 1854, ως επικεφαλής μιας ομάδας 35 περίπου νοσοκόμων, τις οποίες είχα εκπαιδεύσει προσωπικά. Βρήκα 4.000 άρρωστους άντρες, εξουθενωμένους γιατρούς, μια αδιάφορη διοίκηση, άθλιες συνθήκες υγιεινής, ελλείψεις σε φάρμακα και εξοπλισμό και ένα σωρό θανατηφόρες λοιμώξεις να οργιάζουν.

Τον πρώτο μας χειμώνα στο Ουσκουντάρ πέθαναν 4.077 στρατιώτες. Τον δεύτερο μόλις 400.

Όχι, δεν ήταν όλα αυτά δική μου δουλειά, κι ας με έκαναν ηρωίδα στην πατρίδα μου πριν καν προλάβω να επιστρέψω. Στην πραγματικότητα, έκανα τόσα λάθη στην Κριμαία, που τα σκέφτομαι σήμερα και φρίττω. Όμως η απόγνωση μου τότε γι' αυτά που έβλεπα να συμβαίνουν με έσπρωξε να αναλάβω δράση και να ζητήσω βοήθεια, γιατί μόνη μου θα

είχα πνιγεί μέσα στη βρόμα και στα παράσιτα, στη χολέρα, στον τύφο και στη δυσεντερία.

Έστειλα στους *Τάιμς* του Λονδίνου μια επιστολή-έκκληση για να δοθεί λύση από την κυβέρνηση στο πρόβλημα της υποδομής και το αίτημά μου εισακούστηκε: σύντομα φτιάχτηκε στην Αγγλία ένα καινούριο λυόμενο νοσοκομείο, το οποίο μεταφέρθηκε και συναρμολογήθηκε ξανά στο Ουσκουντάρ, κι ύστερα καθαρίστηκαν οι βόθροι γύρω και κάτω από το νοσοκομείο.

Όλο αυτόν τον καιρό, εγώ εκπαιδεύα ασθενείς και προσωπικό: να πλένουν τα χέρια τους, να καθαρίζουν τα κλινოსκεπάσματα, να αδειάζουν τις τουαλέτες, να αερίζουν. Να μαγειρεύουν, να διαβάζουν και να γράφουν, να ανταλλάσσουν γνώσεις και εμπειρίες που θα τους βοηθούσαν να αναρρώσουν. Και βομβάρδιζα τον Σίντεϋ Χέρμπερτ με επιστολές για όλα εκείνα που μας έλειπαν και που τα δικά μου χρήματα δεν έφταναν να καλύψουν.

Όταν επέστρεψα στην Αγγλία, ενάμιση χρόνο μετά, είχα βρει την αποστολή μου. Κι αυτή δεν ήταν να υπομένω τις εκδηλώσεις λατρείας από εκείνους που έβλεπαν στο πρόσωπό μου έναν άγγελο με κλεφτοφάναρο που πηγαινοερχόταν ανάμεσα στα κρεβάτια κάθε νύχτα και ανακούφιζε τους ασθενείς. Η αποστολή μου ήταν να χρησιμοποιήσω όλες μου τις δυνάμεις (όσες μου απέμεναν, δηλαδή, γιατί ο κριμαϊκός πυρετός που λίγο είχε λείψει να με σκοτώσει στο Ουσκουντάρ είχε αφήσει εμφανή τα σημάδια του στο σώμα μου) για να γίνουν οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις και κανένας ασθενής, σε καιρό πολέμου ή σε καιρό ειρήνης,

να μην πεθάνει ξανά εξαιτίας της άγνοιας ή της αδιαφορίας.

Μέχρι τότε, στα νοσοκομεία και στα πτωχοκομεία, οι νοσοκόμες ήταν συνήθως πρώην υπηρέτριες, χήρες ή άπορες, που αναγκάζονταν να κάνουν, χωρίς κατάρτιση, αυτή τη δουλειά για να ζήσουν. Όμως συνήθως το βασικό τους ενδιαφέρον ήταν το ποτό: έδιναν τυχαίες δόσεις φαρμάκων στους ασθενείς ή τους άφηναν νηστικούς, σε βρόμικα κρεβάτια που επιδείνωναν τις πληγές τους. Οι συνθήκες στα ιδρύματα είχε φτάσει να θυμίζουν την κατάσταση ημι-βάρβαρων χωρών και κάτι έπρεπε να γίνει.

Το χρηματικό βραβείο που μου πρόσφερε η κυβέρνηση για τις υπηρεσίες μου στην Κρημαία έγινε η πρώτη μαγιά για να ιδρυθεί στο νοσοκομείο Σαιντ Τόμας η Σχολή Νοσηλευτικής Ναϊτινγκέιλ, η πρώτη μη θρησκευτική σχολή για νοσοκόμες στον κόσμο. Ίσως θα 'χες ακούσει πως το 1865 οι πρώτες απόφοιτες άρχισαν να δουλεύουν στο πτωχοκομείο του Λίβερπουλ, όπου τα πατώματα ήταν ως τότε στρωμένα με άχυρα για να απορροφούν το αίμα και όπου καταφέραμε να κάνουμε το πρώτο μας πείραμα: την πρώτη νοσοκομειακή πτέρυγα με επαγγελματίες νοσοκόμες. Το πείραμα στέφθηκε με επιτυχία, κι αυτό ήταν σημαντικό για πολλούς παραπάνω λόγους από τα 1000 κρεβάτια που βρίσκονταν εκεί. Ήταν σημαντικό επειδή θα μπορούσαμε να το χρησιμοποιήσουμε ως μοχλό πίεσης για ακόμα μεγαλύτερες μεταρρυθμίσεις, παντού.

Δεν ήταν εύκολο να γίνει. Όμως ήμουν αποφασισμένη ότι στα δύσκολα θα έμπαινα μπροστά. Ακόμα κι αν η υγεία μου με ανάγκαζε να μένω τον περισσότερο καιρό στο κρεβάτι. Και γι' αυτό έπρεπε

να σκεφτώ, να δουλέψω και να μελετήσω. Από το κρεβάτι.

Όταν δίνεις τη γνώμη σου, αγαπητή μου Ζι, δεν μπορείς να τη δίνεις στον καθένα, ούτε με προχειρότητα και απροσεξία. Πρέπει να βρεις τον κατάλληλο άνθρωπο από αυτούς που είχες την τύχη ή την προνοητικότητα να γνωρίσεις. Πριν, όμως, πρέπει να έχεις προετοιμαστεί καλύτερα από τον καθένα: να έχεις υπολογίσει τη θερμογόνο ικανότητα αυτής και της άλλης κουβέρτας, να έχεις μετρήσει κόστη και αποστάσεις, ύψη κρεβατιών και παραθύρων και να μπορείς να παρουσιάσεις τα στοιχεία σου με τρόπο εύληπτο και κατανοητό, με κάποιο γράφημα ίσως που θα κάνει την πληροφορία σαφή ακόμα και σε ανθρώπους που δεν έχουν μάθει να διαβάζουν επίσημες πληροφορίες. Μόνο έτσι θα κερδίσεις την εμπιστοσύνη των ανθρώπων που έδειξαν κάποτε την καλή διάθεση να στηρίξουν τον σκοπό σου – και, κάποτε, ίσως καταφέρεις να τον πετύχεις. Κι αν δεν τον πετύχεις εκείνη τη φορά, θα πρέπει να μπορείς να δείξεις υπομονή και διπλωματία και να μην αποκλείσεις τον άνθρωπο που στάθηκε εμπόδιο στο πιστεύω σου, αλλά να τον κρατήσεις σύμμαχό σου ώστε να υπάρξει και επόμενη φορά. Μέχρι το τέλος.

Μου ζητούσε κάποιος δημόσιος λειτουργός τη γνώμη μου για τα σχέδια κάποιου νοσοκομείου; Του έλεγα ότι το νοσοκομείο ήταν μια χαρά, αλλά δε θα είχε κανένα αποτέλεσμα χωρίς μια ομάδα ειδικευμένων νοσοκόμων να το διευθύνει. Άλλοι μου ζητούσαν να τους στείλω νοσοκόμες; Τους έλεγα ότι πρέπει πρώτα να βεβαιωθώ ότι το κτίριο πληρούσε τις βασικές προϋποθέσεις υγιεινής. Έτσι, προχωρούσαν τα πράγματα λίγο πιο γρήγορα και λίγο πιο σωστά

“ Παρότι δεν περίμενα την έγκριση των γονιών και της αδερφής μου για να προχωρήσω σ’ αυτό που ήξερα ότι έπρεπε να κάνω, εντούτοις βάραινε πάντα πάνω μου η απόρριψη και ο θυμός τους κι η τάση τους να καταπνίγουν το δυναμικό του καθενός λες και δεν είναι ο σκοπός της οικογένειας να δυναμώνει τα μέλη της, αλλά να τα σκοτώνει διά της ασφυξίας. ”

κι εγώ έφτασα να θεωρούμαι από άντρες της διοίκησης, μεγάλους και σημαντικούς, ως η ειδική των ειδικών σε ό,τι είχε να κάνει με τα θέματα της δημόσιας υγείας.

Και όχι μόνο στην πατρίδα. Στον Αμερικανικό Εμφύλιο, έστειλαν και ζήτησαν τη συμβουλή μου για την κατασκευή των στρατιωτικών νοσοκομείων εκεί και στον πόλεμο των Εφτά Εβδομάδων συμβούλευα ταυτόχρονα και τις τρεις αντίπαλες χώρες. Δεν ένιωσα ποτέ κανέναν ενδιασμό γι’ αυτό. Αποστολή μου είναι η δημόσια υγεία, όχι η πολιτική. Η δημόσια υγεία παντού, όχι μόνο στη δική μας πατρίδα.

Με ρωτάς, για παράδειγμα, αγαπητή μου Ζι, γιατί έχω αφιερώσει τόσο χρόνο για την Ινδία. Η αλήθεια είναι πως στην αρχή ενδιαφέρθηκα μόνο για τον στρατό μας που ήταν εκεί. Τα επίπεδα θνησιμότητας των στρατιωτών που υπηρετούσαν στη μεγαλύτερή μας αποικία ήταν πολύ υψηλά και, μαζί με τον Σίντνεϋ Χέρμπερτ, βαλθήκαμε να βρούμε το γιατί. Όμως αυτά που εντοπίσαμε –η ανεπαρκής αποχέτευση, το

μολυσμένο νερό, τα βρόμικα παζάρια, ο υπερπληθυσμός, ο κακός εξαερισμός– ήταν προβλήματα που δεν αφορούσαν μόνο τον στρατό.

Ήταν προβλήματα που αφορούσαν τους κατοίκους της χώρας συνολικά.

Έτσι, ξεκίνησε ένας αγώνας χρόνων για να φτιαχτούν υποδομές, να θεσπιστούν νόμοι για τη δημόσια υγιεινή, να φτιαχτεί μια υπηρεσία που θα είχε την εξουσία να κάνει μεταρρυθμίσεις στην Ινδία, να αρχίσουν οι στρατιώτες μας να δουλεύουν και να ασκούνται, προσφέροντας ταυτόχρονα έργο για την εξυγίανση της χώρας.

Έγραψα χιλιάδες σελίδες αναφορών και πήρα στα χέρια μου τόμους απαντήσεων και στοιχείων που σκιαγραφούσαν πεντακάθαρα τις συνθήκες ζωής σε ολόκληρη την Ινδία. Οι περιγραφές ήταν αποκαρδιωτικές. Όπου κάναμε αναλύσεις, η σύνθεση του νερού έμοιαζε με πολύπλοκη ιατρική συνταγή που περιείχε όλα σχεδόν τα χλωρίδια, τις θεικές ενώσεις και τα νιτρικά άλατα που συναντά κανείς στη φαρμακοποιία, χώρια

τα πυρίτια και τα ζωικά και φυτικά κατάλοιπα που, προφανώς, θεωρούνταν ιδιαιτέρως θρεπτικά από τους ντόπιους αναλυτές. Σε πολλά νοσοκομεία, τα πατώματα ήταν συχνά καλυμμένα από κοπριά και οι κουζίνες χτίζονταν δίπλα ακριβώς στους βόθρους.

Κι εγώ κατέστρωνα εκατοντάδες μηχανορραφίες, γιατί οι αναφορές δεν εφαρμόζονται από μόνες τους κι εκείνοι που έπρεπε να τις εφαρμόσουν καθοδηγούνταν συχνά από πολιτικές αντιπαλότητες και μικροκακίες. Έπρεπε λοιπόν να φτάσουν οι σωστές πληροφορίες στα σωστά χέρια, να ευαισθητοποιηθεί η κοινή γνώμη, να εισακουστούν τα αιτήματά μας και να δοθούν τα χρήματα για να υλοποιηθούν τα απαραίτητα έργα. Έπρεπε, πάνω απ' όλα, να εκπαιδευτούν οι ίδιοι οι Ινδοί για να δεχτούν και ύστερα να απαιτήσουν να αλλάξει ο τρόπος με τον οποίο γίνονταν τα πράγματα στην πατρίδα τους. Κάτι που έπαιρνε σίγουρα χρόνο, αλλά δεν ήταν ακατόρθωτο.

Έχω μια ιστορία να σου πω για να καταλάβεις πώς έγιναν τότε τα πράγματα: Όταν πρωτοεμφανίστηκαν στην Καλκούτα οι βρύσες με τρεχούμενο νερό, οι Χίντου των υψηλότερων κοινωνικών τάξεων επέμεναν να κουβαλάνε οι νερουλάδες τους ιερό νερό από τον Γάγγη. Για τους νερουλάδες, όμως, ήταν πολύ πιο εύκολο να παίρνουν νερό από τις βρύσες και να ρίχνουν μέσα λίγη λάσπη (κοινότητα και καθόλου ιερή), ώστε να το παρουσιάζουν ως νερό του ποταμού. Όταν κάποια στιγμή αποκαλύφθηκε η απάτη τους, τα αφεντικά τους είχαν συνηθίσει πια το καθαρό νερό και δεν είχαν καμία διάθεση να επιστρέψουν στο βρόμικο.

Ο Σίντνεϋ, ο φάρος μου, δεν

έζησε αρκετά για να δει ούτε την πιο γόνιμη περίοδο της προσπάθειας ούτε τα αποτελέσματά της, κι αυτή ήταν μία από τις μεγαλύτερες λύπες που μου έδωσε ποτέ η ζωή. Με άφησε, εμένα, τον πιο ακατάλληλο άνθρωπο για γράψιμο και διοικητική εργασία, να μην κάνω τίποτ' άλλο παρά να γράφω νυχθημερόν νομοσχέδια και αναφορές.

Είχα την τύχη να γνωρίσω αρκετούς ακόμα συμμάχους και συνεργάτες, όμως ο θάνατος του Σίντνεϋ μου απέδειξε ότι «φίλος» είναι μόνο εκείνος που αφιερώνει πίστη και δουλειά σ' έναν κοινό σας σκοπό. Οι δικοί μου φίλοι, όλα αυτά τα χρόνια, ήταν κυρίως άντρες, γιατί οι γυναίκες που γνώρισα ελάχιστα φορές έδειξαν ενδιαφέρον για κάτι από αυτά που ήταν για μένα πάθος και σκοπός.

Φοβάμαι, ξέρεις, πως οι περισσότερες γυναίκες αποζητούν συνεχώς το ενδιαφέρον των άλλων, όμως οι ίδιες δεν κάνουν ποτέ τον κόπο να δείξουν αρκετό ενδιαφέρον—πραγματικό ενδιαφέρον—για κάποιον, να νοιαστούν γι' αυτά που τον αγγίζουν, να τα θυμούνται στην επόμενη κουβέντα που θα κάνουν μαζί. Πολλές φορές παραπονιούνται ότι δεν υπάρχουν στον κόσμο δουλειές για τις γυναίκες, όμως βλέπω ότι κι οι ίδιες δεν καταβάλλουν την προσπάθεια που απαιτείται για να αξίζουν τις θέσεις που ήδη υπάρχουν.

Εγώ ήθελα να σπουδάσω ιατρική όταν ήμουν νέα και πικραινόμουν που το επάγγελμα ήταν κλειστό για τις γυναίκες, όμως από το ενδιαφέρον μου αυτό έφτιαξα μια άλλη, διαφορετική πορεία για τον εαυτό μου. Όχι επειδή είμαι πιο έξυπνη, αλλά επειδή νοιάστηκα για κάτι πολύ. Κι έτσι, άνοιξα τον δρόμο και για άλλες γυναίκες

που θέλουν να μάθουν, θέλουν να προσφέρουν, θέλουν να κάνουν μια δουλειά αρκετά σημαντική ώστε να μην μπορεί ο οποιοσδήποτε να τη διακόψει και δε θέλουν να εγκλωβιστούν, αποκοιμισμένες, στα στερεότυπα που έχει δημιουργήσει η κοινωνία γι' αυτές.

Δεν ήταν η μητέρα μου εκείνη που μου εμφύσησε την πίστη στο φύλο μας ή οποιαδήποτε πεποίθηση περί ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Τις ιδέες αυτές μου τις χάρισε η Παριζιάννα φίλη της νιότης μου, η Μαίρη Κλارك, μπορεί κι εσύ να την έχεις ακούσει. Παρότι γνωστή οικοδέσποινα, η Κλάρκ δε νοιάστηκε ποτέ για θέματα εμφάνισης, ενώ οι ιδέες της σπανίως συνέπιπταν με εκείνες των φιλοξενούμενων της. Ήταν εκκεντρική, ναι, και δεν έτρεφε κανέναν ιδιαίτερο σεβασμό για τις Αγγλίδες της καλής κοινωνίας – τις θεωρούσε ασήμαντες και διακήρυττε ότι, αν είχε να διαλέξει ανάμεσα στο να είναι γυναίκα ή σκλάβος σε γαλέρα, θα διάλεγε στα σίγουρα την ελευθερία της γαλέρας.

Η μητέρα μου πίστευε το ακριβώς αντίθετο. Αντιτάχτηκε από την αρχή στην επιθυμία μου να σπουδάσω και να γίνω νοσοκόμα, κι εγώ για χρόνια κουβαλούσα μέσα μου την πικρία της κόρης που της αρνούνται να ακολουθήσει την κλίση της επειδή δεν είναι «πρέπον», επειδή δε συνηθίζεται από την κοινωνία της εποχής, επειδή πρέπει, πρωτίστως, να νοιαστεί να κάνει έναν καλό γάμο και παιδιά.

Χρειάστηκε να αρρωστήσει η μητέρα μου για ν' αρχίσω να ξαναμιλάω μαζί της. Να μιλάω στ' αλήθεια, εννοώ. Παρότι δεν περίμενα την έγκριση των γονιών και της αδερφής μου για να προχωρήσω σ' αυτό που ήξερα ότι έπρεπε να

κάνω, εντούτοις βάραινε πάντα πάνω μου η απόρριψη και ο θυμός τους κι η τάση τους να καταπνίγουν το δυναμικό του καθενός. Άς και δεν είναι ο σκοπός της οικογένειας να δυναμώνει τα μέλη της, αλλά να τα σκοτώνει διά της ασφυξίας.

Όταν πήγα στο πατρικό μου σπίτι, στο Έμπλι, για να παρασταθώ στη μητέρα μου, ήμουν επικριτική κι απόλυτη όπως πάντα. Όπως κάνω πολύ συχνά με όλους τους ανθρώπους. Εκείνη, όμως, ήταν πιο ευγενική και καλοσυνάτη από ποτέ. Όχι μόνο συζητήσαμε για τις παρεξηγήσεις του παρελθόντος, αλλά έφτασε μέχρι του σημείου να πάρει το φταίξιμο πάνω της και να μου πει: «Δε θα 'χες κάνει τίποτα στη ζωή σου αν δε μου είχες αντισταθεί».

Και είχε δίκιο.

Όταν πέθανε η μητέρα, η βασίλισσα Βικτωρία μου έστειλε μια συλλυπητήρια επιστολή για να εκφράσει τη συμπαράστασή της. Την ευχαρίστησα, της αφηγήθηκα, όπως ήξερα ότι της αρέσει, στιγμιότυπα από τις τελευταίες ώρες της μακαρίτισσας κι ύστερα άδραξα την ευκαιρία να της ζητήσω την άδεια να γράψω στην αυτοκράτειρα της Ινδίας, στην ίδια δηλαδή, για να της περιγράψω όλα όσα έχω δει κι έχω σκεφτεί για την κατάσταση στη χώρα της.

Βλέπεις; Ξαναγυρίσαμε στην Ινδία.

Τους μήνες που ακολούθησαν τον θάνατό του Σίντνεϋ, η υγεία μου χειροτέρευσε σημαντικά και δούλευα πια σχεδόν αποκλειστικά από το δωμάτιό μου. Στους ανθρώπους που ήθελαν να με επισκεφτούν έλεγα «δεν έρχεσαι να περάσουμε τη μέρα μας μαζί στο κρεβάτι;». Πολλές φορές αναρωτήθηκα σε τι χάος έχω μπλέξει και πώς θα μπορέσω να γλιτώσω από το ναυάγιο με το οποίο έχω οικειοθελώς βουλιάξει κι εγώ.

Όμως τίποτα δε θα μ' έκανε να το βάλω κάτω. Το κοινό μας όραμα είχε γίνει ένας από τους πιο σημαντικούς προορισμούς μου.

Όλα τα ερωτήματα του Υπουργείου Πολέμου, όσα δηλαδή δεν είχαν να κάνουν με τον πόλεμο καθ' αυτόν, περνούσαν από την κρίση μου και όλοι οι αντιβασίλεις που διοίκησαν τα τελευταία χρόνια την Ινδία πέρασαν από το σπίτι μου για να ενημερωθούν και να προετοιμαστούν πριν αναλάβουν τη νέα τους θέση, γεγονός που πάντα μου προκαλούσε δέος για την τροπή που είχε πάρει η ζωή μου, για το πώς είχα βρεθεί εγώ στη θέση να έχω γνώση και λόγο σε πράγματα τόσο σημαντικά. Όλοι, βέβαια, εκτός από τον τελευταίο, αγαπητή μου Ζι, κάτι που σημαίνει πως η παλιά σου προϊσταμένη είναι απλώς μια για νά νοσοκόμα, χωρίς αντικείμενο και χωρίς επιρροή. Και, αχ, καλή μου Ζι, πόσα αντικείμενα αποζητούν ακόμα κάποιου την επιρροή για να γίνουν αυτό που πρέπει να γίνουν! Ναι, η θνησιμότητα των στρατιωτών μας στην Ινδία έχει πέσει από το 7% στο 2% τα τελευταία 15 χρόνια και πλέον οι ντόπιοι ζητούν βοήθεια από το Υπουργείο Υγείας όταν προκύπτει έστω και ένας θάνατος από χολέρα ή ευλογιά – κάτι που πριν θεωρούσαν αναπόφευκτο, τώρα έχουν την εμπειρία να το αποδώσουν στο μολυσμένο νερό και να απαιτήσουν να αντιμετωπιστεί. Όμως η δουλειά δε σταματάει εδώ, όπως δε σταματούσε και τα προβλήματα.

Πρώτο και κύριο: το θέμα των λαών. Των λαών που κατακτούμε κι ύστερα εκπολιτίζουμε, χωρίς ωστόσο κανένα σεβασμό στη σοφία και στις παραδόσεις τους, με αποτέλεσμα να τους εγκλωβίζουμε σε συνθήκες και δομές που καθόλου δεν ταιριάζουν με τον τρόπο ζωής και την

ιδιοσυγκρασία τους, κι έτσι αυτοί να αρρωσταίνουν, να πεθαίνουν, να δυσκολεύονται να αναπτυχθούν και να σταθούν στα πόδια τους χωρίς τη βοήθειά μας. Και τι νόημα έχει να προσπαθεί κανείς να κρατήσει ένα λαό υγιή αν δεν είναι καν βέβαιος ότι ο λαός αυτός θα επιβιώσει;

Ποιος θα εκπαιδεύσει τους φτωχούς Ινδούς στη γεωργία και στη δασοκομία, στη γεωλογία και στη βοτανολογία; Ποιος θα τους εξασφαλίσει καθαρό νερό, με πηγάδια, δεξαμενές και κανάλια, ώστε να μην χρειάζεται να τους στέλνει κάθε λίγο τροφή; Ποιος θα τους μάθει να προστατεύονται από τους τοκογλύφους και να καλλιεργούν τη γη τους έτσι ώστε να μπορούν, με μικρά δάνεια και συνεταιρισμούς, να συντηρηθούν από την ίδια τη δουλειά τους; Ποιος θα τους επιτρέψει να αναλαμβάνουν αξιώματα στη διοίκηση χωρίς πάντα να τους επιβλέπει κάποιος Έννος Βρετανός;

Όποτε γράφω γι' αυτά τα ζητήματα, κάποιος σχολιάζει ότι υπερβάλλω, σαν να τσιρίζω μέσα σε ήσυχο κλειστό δωμάτιο. Η αδερφή μου και άλλοι φίλοι και γνωστοί εξανίστανται ότι μιλώ για πράγματα που αποκλείεται να γνωρίζω. Κι όμως, για τα ζητήματα της Ινδίας έχω πρόσβαση στις ίδιες πηγές που έχει ο πιο ευσυνειδητος και ενημερωμένος υπουργός. Και πολλές φορές οι πληροφορίες μου είναι πολύ πιο σύγχρονες και ακριβείς από τις δικές του. Κι όποτε κάποιος αμφισβητεί τις γνώσεις ή την ολοκληρωμένη εικόνα που μπορεί να έχω πάνω σε σοβαρά ζητήματα, εγώ επιστρέφω στην κρεβατοκάμαρα και στα χαρτιά μου και αγωνίζομαι να καταλάβω ακόμα καλύτερα όλα τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας, έτσι ώστε να βοηθήσω αυτούς που δεν τα κατανόησαν ποτέ να

πάρουν τις ορθότερες αποφάσεις.

Όμως αυτή, αγαπητή μου Ζι, είναι η πρώτη φορά που βλέπω το σχέδιο της ζωής μου να ανατρέπεται τόσο σκληρά. Δεν έχω πια συγκεκριμένο μονοπάτι να ακολουθήσω, δεν έχω χειροπιαστό ρόλο στη διοίκηση, βλέπω μόνο μπροστά μου ασύνδετες διαδρομές και τυχαία γεγονότα. Ως τώρα δεν είχα νιώσει ποτέ κούραση από τη δουλειά, μόνο ανυπομονησία για τη συνέχεια. Και ξαφνικά, χωρίς να το ζητήσω, νιώθω παροπλισμένη από τη δημόσια ζωή. Έχω, βέβαια, τη σχολή να νοιαστώ, που με κρατάει απασχολημένη περισσότερο απ' όσο άλλοι άνθρωποι απασχολούνται από τη μία και μοναδική τους δουλειά.

Ποτέ δεν άφησα την επίβλεψη της σχολής από τα μάτια και τα χέρια μου, κι ως μην μπορούσα πια να δίνω το παράδειγμα μέσα από τη δουλειά μου, παρά μόνο με τα λόγια μου και τα γραπτά μου. Παρακολουθούσα το πρόγραμμα και τα διαγωνίσματά σας, κι όπως ξέρεis, δεν ήμουν ποτέ μια απλή προϊστάμενη για τις σπουδαστρίες μας.

Ήμουν η μητέρα σας όταν φεύγατε για να αναλάβετε κάποια σπουδαία θέση ή όταν ταξιδεύατε και σας έστελνα καλάθια με τρόφιμα για να μην ξεχνάτε να τρώτε. Ήμουν η σύμβουλός σας όποτε χρειάζοσασταν βοήθεια ή καθοδήγηση ή ένα λόγο ενθαρρυντικό κι εκείνη που μπορεί να έγραφε μέχρι και εκατό γράμματα τον χρόνο σε μερικές από εσάς. Ήμουν η υπεύθυνη για τις απόφοιτες της σχολής, που φρόντιζε να παραμένετε όλες πάντα ενωμένες, σε όποιο σημείο της Γης κι αν βρισκόσασταν. Κι αν θύμωνα όταν αφήνατε τη δουλειά, συνήθως για να παντρευτείτε, ήταν γιατί δεν ήσασταν πολλές εκείνες που είχατε πραγματικά την ικανότητα να

σπκώσετε αυτό το βάρος της.

Εγώ δεν παντρεύτηκα από επιλογή, γιατί φοβόμουν ότι η συμβατική ζωή της οικογένειας θα με αποσπούσε από τη μεγάλη μου αποστολή. Δεν είμαι πια ψηλή και λυγερή όπως με θυμούνται εκείνοι που με γνώρισαν στα νιάτα μου – όλοι οι άνδρες, ας πούμε, που λέει ο Μπέντζαμιν (όχι χωρίς κάποια ζήλια) ότι ξεροστάλιαζαν για να με παντρευτούν όταν γύρισα από την Κριμαία («αν είχες παίξει τότε τα καρτιά σου σωστά» μου λέει «θα ήσουν δούκισσα σήμερα»). Σήμερα όμως εγώ είμαι πια βαριά και μόνη.

Όχι, δεν παραπονιέμαι, όλα ήρθαν όπως έπρεπε.

Τι κι αν το σώμα μου δε με βοηθάει πια να κερδίζω τις εντυπώσεις; Όλοι οι άνθρωποι που ζητάνε να με δουν –και δεν αντέχω να τους δεκτώ όλους–, φίλοι, άγνωστοι και άγνωστοι που πρόκειται να γίνουν φίλοι, έρχονται στο σαλόνι μου, στο δωμάτιό μου, δίπλα στο κρεβάτι μου αν χρειαστεί, κι εγώ τους περιποιούμαι με ό,τι εμπειρία και γνώση και φιλοξενία και καλό δυναμωτικό φαγητό διαθέτω, και είμαι ευγνώμων για την παρουσία τους.

Έχω χρόνια, καλή μου Ζι, να βγω απ' αυτό το σπίτι, να βγω πραγματικά, πατώντας στα πόδια μου ή έστω με προοπτική να κάνω έναν περίπατο πιο πέρα από την άμαξα που είναι να με μεταφέρει στο πατρικό ή στο εξοχικό μας. Κάθομαι και αγναντεύω από το παράθυρο της κρεβατοκάμαρας –που είναι πάντα γεμάτη φως και λουλούδια, αλλιώς πώς ν' αντέξει κανείς τον καταναγκαστικό εγκλεισμό του;– τον κήπο μας, το πάρκο απέναντί μας, τα λουλούδια μας, τα πουλιά που πετάνε ως το περβάζι για να τα ταΐσω. Έχω μελετήσει τη διατροφή των πουλιών εξίσου καλά μ' εκείνη των ασθενών

μου. Δε με καταλαβαίνουν αυτά λιγότερο από τον πιο οξυδερκή φίλο.

Σε λίγες ημέρες όλη η Αγγλία θα γιορτάσει μαζί μου, με επισημότητα, τα γενέθλιά μου. Στη σχολή θα δοθούν τελετές στις οποίες θα προεδρεύει ο πρίγκιπας της Ουαλίας. Ελπίζω να έρθεις, αγαπημένη μου μαθήτριά. Από το βήμα θα παινεύουν τη Βασίλισσα των Νοσοκόμων, αλλά εσύ θα ξέρεις ότι ο αληθινός μου τίτλος είναι: Κοπέλα για όλες τις (βρόμικες) δουλειές.

Αν είμαι ευτυχισμένη, καλή μου Ζι; Η αδερφή μου έλεγε πάντοτε πως η ζωή μου της φαίνεται τόσο ενδιαφέρουσα, κι αυτό μου ακούγεται πιο ακριβές. Την ευτυχία δεν την κατέκτησα ποτέ, ούτε την επιθύμησα άλλωστε: φοβάμαι πως παραλύει τον άνθρωπο, τον διαφθείρει και τον αποπροσανατολίζει από το να είναι χρήσιμος πραγματικά.

Σ' όλη μου τη ζωή, ο στόχος μου ήταν να κάνω τη δουλειά μου χωρίς

να προσκολλώμαι στο αποτέλεσμα, να δίνω τον καλύτερό μου εαυτό και ν' αφήνω τα πράγματα στα χέρια Εκείνου που, νομίζω, ξέρει καλύτερα από τον καθένα. Κι ίσως αυτή να είναι η πιο δύσκολη άσκηση που έχω αναθέσει ποτέ στον εαυτό μου.

Δεν ξέρω πόσα γράμματα θα προλάβω να σου στείλω ακόμα, Ζι. Η όρασή μου σιγά σιγά με εγκαταλείπει και δε φεύγει μόνη της. Ξεχνώ ημερομηνίες και ονόματα, όμως αυτό δεν είναι τίποτα μπροστά στον φόβο μου ότι θα πάψω να μπορώ να διαβάσω και να γράψω.

Γι' αυτό, σου γράφω τα πιο σημαντικά. Να πάρεις σαπούνι, όσο χρειάζεστε. Και να το χρεώσεις σ' εμένα. Κι αν υπάρχει κάτι, έστω και το παραμικρό, στο οποίο μπορώ να σου φανώ χρήσιμη, έστω και λίγο, είμαι εδώ.

Ειλικρινά δική σου,
Φλο

Κάτι που δεν ήξερες

Όπως και η αδερφή της η Παρθενόπη, πήρε το όνομά της από την πόλη στην οποία γεννήθηκε ενώ οι γονείς της ταξίδευαν στην Ευρώπη.

Έμμελιν Πάνκχερστ

Η πιο αποφασισμένη σουφραζέτα

Η ψήφος, ήμουν σίγουρα, ήταν το πρώτο βήμα που έπρεπε να κάνουμε για να μπορέσουν οι γυναίκες στη συνέχεια να διακδικήσουν και τα υπόλοιπα δικαιώματά τους. Όμως το ζήτημα της ισότητας δεν ξεκινούσε και δεν τελείωνε στην ψήφο.

Πολιτική ακτιβίστρια και ηγέτιδα του –συχνά βίαιου– κινήματος των σουφραζετών, που βοήθησε τις γυναίκες στη Βρετανία να κατακτήσουν σταδιακά το δικαίωμα της ψήφου.

- 1858 Γεννιέται στην Αγγλία.
- 1872 Έρχεται σε επαφή με το κίνημα υπέρ της ψήφου των γυναικών.
- 1903 Ιδρύει την Κοινωνική και Πολιτική Ένωση Γυναικών, που αργότερα μετασχηματίστηκε σε Κόμμα Γυναικών.
- 1918 Στη Βρετανία ψηφίζεται ο νόμος για την παραχώρηση ψήφου σε όλες τις γυναίκες άνω των 30.
- 1928 Πεθαίνει λίγες εβδομάδες προτού το δικαίωμα ψήφου επεκταθεί σε όλες τις γυναίκες άνω των 21.

Με συνέλαβαν πρώτη φορά τον Φεβρουάριο του 1908, όταν επιχείρησα να μπω στη Βουλή για να παραδώσω μια έγγραφη διαμαρτυρία στον τότε πρωθυπουργό της Βρετανίας, τον Άσκουιθ. Η Κρίσταμπελ, η Σύλβια και η Αντέλα, οι κόρες μου, μου είχαν περιγράψει με κάθε λεπτομέρεια τη ζωή στη φυλακή. Παρ' όλ' αυτά, δεν είχα καταφέρει στ' αλήθεια να τη φανταστώ.

Από τη στιγμή που η δεσμοφύλακας με διέταξε να γδυθώ και να φορέσω τη στολή της κρατούμενης, με τα λεκιασμένα εσώρουκα, το ριγέ καλσόν και το φόρεμα με τα βέλη, μέχρι τη στιγμή που άρχισα να μετρώ τα ατελείωτα σκουλήκια στο κελί μου και συνειδητοποίησα πόσοι άνθρωποι βρίσκονταν εκεί μέσα σε απομόνωση και τους απαγορευόταν να βγάλουν

φωνή, είχα διανύσει ένα μεγάλο μέρος της διαδρομής που χωρίζει τον άνθρωπο από το κτήνος.

«Εδώ δε βρισκόμαστε επειδή παραβήκαμε τους νόμους, αλλά επειδή προσπαθούμε να συμμετάσχουμε στη δημιουργία τους» είπα στους δικαστές όταν έφτασε η ώρα της δίκης μου, οκτώ μήνες μετά. Είχα νιώσει πια στο πετσί μου ότι ο εγκλεισμός ήταν ένα από τα πιο ισχυρά όπλα που είχαμε στη διάθεσή μας για να Ευπνήσουμε την κοινή γνώμη, να δώσουμε στον κόσμο να καταλάβει πόσο σημαντικό και επείγον ήταν το αίτημά μας να δοθεί ψήφος σε όλες τις γυναίκες. Τον Ιούνιο του 1909 χτύπησα δύο φορές στο πρόσωπο έναν αξιωματικό για να με ξανασυλλάβουν.

Ήμουν 51 ετών.

Στην αρχή μάς έβαζαν φυλακή επειδή κάναμε αυτό που έχει

δικαίωμα να κάνει κάθε πολίτης δημοκρατικού κράτους: θέταμε ερωτήματα στους κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους μας και στα μέλη της κυβέρνησής μας. Έχει μπει ποτέ άντρας Βρετανός στη φυλακή επειδή το έκανε αυτό; Όχι. Μας έβάζαν, λοιπόν, στη φυλακή και πίστευαν ότι θα σταματούσαμε. Όμως για μας αυτό ήταν το έναυσμα για να συνειδητοποιήσουμε ότι η μετριοπάθεια δε θα έβγαζε πουθενά.

Σιγά σιγά βρήκαμε τον τρόπο να ξαναπάρουμε στα χέρια μας ένα μέρος του ελέγχου που κάναμε μπαίνοντας κάθε φορά στη φυλακή. Ξεκινήσαμε τις απεργίες πείνας πρώτα για να βελτιωθούν οι συνθήκες κράτησης – για μας και για τις άλλες γυναίκες που σάπιζαν στα διπλανά κελιά. Σιγά σιγά όμως η άρνηση της τροφής –ή και του νερού– για πολλές ατελείωτες μέρες έγινε η συνέχεια της δράσης μας στον πραγματικό κόσμο.

Έξω από τη φυλακή διαδηλώναμε, σπάγαμε παράθυρα, βάζαμε φωτιές, κάναμε κάτι που ποτέ ως τότε δεν είχαν κάνει οι γυναίκες: παλεύαμε για τα δικαιώματά μας. Μέσα στη φυλακή, μέναμε νηστικές για να δηλώσουμε πως η ζωή δεν έχει νόημα αν δεν μπορείς να την ορίσεις. Όταν οι δεσμοφύλακες εμφανίζονταν στην πόρτα του κελιού για το απάνθρωπο τελετουργικό της καταναγκαστικής σίτισης από τη μύτη, σήκωνα ψηλά το μόνο όπλο μου, μια πλόινη κούπα, και φώναζα: «Αν έστω και ένας σας κάνει ένα βήμα μέσα σ' αυτό το κελί, θα υπερασπιστώ τον εαυτό μου με κάθε μέσο».

Είχα κάνει δέκα απεργίες πείνας σε διάστημα δεκαοκτώ μηνών και οι συντρόφισσές μου δεν πηγαιναν πίσω. Είχαμε καταστρέψει την υγεία μας, όμως είχαμε αναγκάσει και την

αστυνομία να παραδεχτεί πως, αν πεθαιναμε μέσα στη φυλακή, θα γινόμασταν μάρτυρες και τίποτα δε θα μπορούσε να αντιστρέψει το αρνητικό κλίμα εναντίον τους. Έτσι ψηφίστηκε ο νόμος της Γάτας και του Ποντικιού. Όταν η αστυνομία μας κατέβαλλε σε επικίνδυνο βαθμό, μας αποφυλάκιζαν, μόλις όμως ξαναβρίσκαμε έστω και λίγο τις δυνάμεις μας, είχαν δικαίωμα να μας ξανασυλλάβουν για το παραμικρό.

Εκείνη την εποχή είχα και τις τρεις κόρες μου να πολεμάνε στο πλευρό μου. Μπορεί να μη συμφωνούσαν πάντοτε με τις προτεραιότητες και τις μεθόδους μου, αλλά η καθεμιά με τη ζωή της απέδειξε ότι ξέρει να μιλάει χωρίς φόβο γι' αυτά που θεωρεί σωστά. Δεν ήμουν πάντα ιδανική μάνα απέναντί τους: πολλές φορές ο θυμός, η απογοήτευσή μου, η λαχτάρα μου να πετύχουμε επιτέλους αυτό για το οποίο παλεύαμε τόσα χρόνια μ' έκαναν άδικη, ίσως υπερβολικά σκληρή, ίσως πιο απόλυτη και απόμακρη απ' αυτό που θα συμβούλευα μια άλλη μάνα να είναι. Όμως συμβουλές ξέρουμε να δίνουμε όλοι.

* * *

Παλιότερα δυσκολευόμουν να καταλάβω πώς οι δικοί μου γονείς, που ήταν τόσο προοδευτικοί, που με έμαθαν να ενδιαφέρομαι για τα κοινά και να παίρνω ενεργό ρόλο σ' αυτά, που ήταν ήδη υπέρ της ψήφου των γυναικών, μπορούσαν ταυτόχρονα να πιστεύουν πως η εκπαίδευση δεν είναι προτεραιότητα για τα κορίτσια και να αναθέτουν σ' εμένα το χρέος να φτιάξω ένα ζεστό σπιτικό και να φροντίζω αποκλειστικά για τις ανάγκες της οικογένειάς μου.

Από τα αδέρφια μου, με τα οποία είχα θαυμάσιες σχέσεις, ποτέ δε ζήτησαν κάτι τέτοιο.

Θυμάμαι τον πατέρα μου (που με ενθάρρυνε να διαβάζω και να συμμετέχω στις συζητήσεις του σπιτιού για την απελευθέρωση των σκλάβων και την καθιέρωση της καθολικής ψήφου) να μπαίνει ένα βράδυ στην κρεβατοκάμαρά μου και, νομίζοντας ότι κοιμάμαι, να μουρμουρίζει: «Τι κρίμα να μη γεννηθεί αγόρι».

Περνώντας τα χρόνια, συνειδητοποίησα πως οι γονείς μου δε θα μπορούσαν ποτέ να πετάξουν από πάνω τους την πεποίθηση τόσων γενεών, ότι οι γυναίκες δεν μπορούν στην πραγματικότητα να καταφέρουν τα ίδια πράγματα με τους άντρες. Η συμβολή τους στον αγώνα για το δικαίωμα ψήφου των γυναικών ήταν το μεγαλύτερο βήμα που μπορούσαν να κάνουν μέσα στον χρόνο μιας ανθρώπινης ζωής.

Με το βήμα όμως αυτό έδωσαν σ' εμένα τη δυνατότητα να ξεκινήσω την πορεία μου από λίγο πιο μπροστά. Όχι ότι μπορώ να καυχηθώ πως έφτασα τον δρόμο ως το τέλος. Είμαι σίγουρη ότι απομένουν πολλά βήματα ακόμα να γίνουν, τα οποία δεν μπορώ τώρα ούτε να διανοηθώ.

Μια μέρα, γυρίζοντας από το σχολείο, βρήκα τη μητέρα μου να ετοιμάζεται για μια συνάντηση με θέμα το δικαίωμα ψήφου των γυναικών. Πήγα μαζί της και

άκουσα να μιλάει εκεί η Λύντια Μπέκερ, μία από τις πιο δυναμικές μορφές του κινήματος που έχω γνωρίσει. Έφυγα από την εκδήλωση έχοντας αποφασίσει συνειδητά και αμετάκλητα ότι θα υποστήριζα τον στόχο αυτό μέχρι να γίνει πραγματικότητα.

Ήμουν 14 ετών.

Ο Ρίτσαρντ, ο άντρας μου, είχε το ίδιο όραμα και με βοήθησε να φανταστώ τον εαυτό μου να δρα και έξω από τα όρια της οικογενειακής μας ζωής. Παρότι κάναμε 5 παιδιά μαζί, ο Ρίτσαρντ από την πρώτη στιγμή με ενθάρρυνε να αφιερώσω χρόνο στα πολιτικά μου ενδιαφέροντα – απέρριψε, μάλιστα, την πρότασή μου να αποφύγουμε τις επισημότητες ενός γάμου, λέγοντάς μου ότι, ως ανύπαντρη γυναίκα, θα συναντούσα μεγάλα εμπόδια αν προσπαθούσα αργότερα να εμπλακώ με τα κοινά.

Για μια σύντομη περίοδο της ζωής μου πίστεψα ότι το Λιεθνές Εργατικό Κόμμα ήταν το μέσο που θα έφερνε την αλλαγή σε όλα τα μεγάλα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα του καιρού μας. Θα έπρεπε ίσως να υποψιαστώ ότι οι ελπίδες μου ήταν αβάσιμες όταν η τοπική οργάνωση του ΔΕΚ δε με δέχτηκε ως μέλος της λόγω φύλου, όμως αυτό που με έπεισε τελικά να απομακρυνθώ ήταν η απροθυμία της ηγεσίας του κόμματος να δεχτεί ως σημαντικό στόχο την ψήφο των γυναικών.

Μέσα στη φυλακή, μέναμε νηστικές για να δηλώσουμε πως η ζωή δεν έχει νόημα αν δεν μπορείς να την ορίσεις.

Στο μεταξύ, ωστόσο, είχα προλάβει να δουλέψω ως σύμβουλος σε πτωχοκομεία του Μάντσεστερ κι εκεί είχα έρθει αντιμέτωπη με τις απάνθρωπες συνθήκες που αντιμετώπιζαν οι γυναίκες που ζούσαν και δούλευαν εκεί, μαζί τα παιδιά τους. Και μάλλον οι εμπειρίες μου από εκείνες τις άθλιες τρύπες είχαν κάποια σχέση με την ακραία μαχητική προσέγγιση που υιοθέτησα αργότερα σε ό,τι αφορούσε τα δικαιώματα των γυναικών.

Η ψήφος, ήμουν σίγουρη, ήταν το πρώτο βήμα που έπρεπε να κάνουμε για να μπορέσουν οι γυναίκες στη συνέχεια να διεκδικήσουν και τα υπόλοιπα δικαιώματά τους. Όμως το ζήτημα της ισότητας δεν ξεκινούσε και δεν τελείωνε στην ψήφο. Υπήρχαν κι άλλα θέματα που έπρεπε να διεκδικήσουμε –τα ίσα δικαιώματα στο διαζύγιο και στην κληρονομιά, ο έλεγχος της πορνείας–, κι ήμασταν αποφασισμένες να μην το βάλουμε κάτω.

Το 1898, η υγεία του Ρίτσαρντ, που έπασχε από έλκος στομάχου, επιδεινώθηκε ξαφνικά. Είχα πάει να δω τη φίλη μου τη Νορμί στην Ελβετία, όταν έλαβα το τηλεγράφημα: «Δεν είμαι καλά. Γύρνα σπίτι, αγάπη μου, σε παρακαλώ». Πήρα αμέσως τον δρόμο της επιστροφής, όμως στο τρένο από το Λονδίνο προς το Μάντσεστερ το μάτι μου έπεσε στην εφημερίδα που διάβαζε ο επιβάτης στο διπλανό κουπέ. Στριμωγμένη σε ένα μονόστηλο στις πίσω σελίδες, βρισκόταν η είδηση ότι πέθανε ο Ρίτσαρντ Πάνκχερστ, δικηγόρος, ακτιβιστής και στοργικός οικογενειάρχης.

Μετά τον θάνατό του, αναγκαστήκαμε να μετακομίσουμε σε μικρότερο σπίτι κι εγώ περιόρισα την εθελοντική μου ενασχόληση με τα κοινά, αφού έπρεπε πια να

βρω μια κανονική δουλειά για να μας συντηρήσω. Ακόμα και τότε, όμως, από τη θέση που βρήκα στο Ληξιαρχείο της περιοχής, οι δραματικές ιστορίες των γυναικών που άκουγα καθημερινά συνέχισαν να χτίζουν σιγά σιγά τις προτεραιότητές μου.

Γι' αυτό και δεν έμεινα για καιρό μακριά από τους κοινωνικούς αγώνες. Το 1903 ίδρυσα την Κοινωνική και Πολιτική Ένωση Γυναικών, με σύνθημα «όχι λόγια, αλλά πράξεις». Δεν ήθελα να έχουμε σχέση με κόμματα, ώστε να μη δεσμευόμαστε από καμιά πολιτική υποχρέωση, και δεν ήθελα να χάσουμε άλλο χρόνο με ανούσιες ομιλίες και υποσχέσεις που δεν πραγματοποιούνταν ποτέ. Η δική μας δράση θα ήταν αδιάκοπη, επίμονη και αξιομνημόνευτη, κι ως υποστήριζαν κάποιοι πως, επειδή φτάναμε πολλές φορές στα όρια της αντισυνταγματικότητας και της βίας, φαινόμασταν υπερβολικά συναισθηματικές και ανίκανες για ορθολογική σκέψη – ανάξιες ψήφου δηλαδή.

Με βάση ένα τέτοιο επιχείρημα, η *Ντέιλυ Μέιλ* μάς χαρακτήρισε εκείνο τον καιρό, υποτιμητικά, σουφραζέτες, διαχωρίζοντάς μας από τα υπόλοιπα, αξιοπρεπή μέλη του κινήματος για τη διεκδίκηση της ψήφου, που λέγονταν απλώς «suffragists». Πήραμε το καινούριο μας όνομα και το κάναμε σημαία. Πιστεύαμε ότι θα ήμασταν οι πιο αποτελεσματικές και θέλαμε να ξεχωρίζουμε απ' όλους τους άλλους.

Κάθε φορά που η κυβέρνηση έδειχνε να έρχεται πιο κοντά στην απόφαση να ψηφίσει υπέρ της ψήφου των γυναικών, το 1910, κι ύστερα πάλι το 1911, με έπειθαν να ρίξω τους τόνους, να συμμορφωθώ, να δείξω καλή θέληση και διαγωγή

προκειμένου να μην οξύνω τα πνεύματα σε μια καλή, θεωρητικά, στιγμή για το κίνημα.

Κάθε φορά που οι πολιτικοί έκαναν πίσω και οι ελπίδες μας έκαναν φτερά, ριζωνε ακόμα πιο βαθιά μέσα μου η πεποίθηση ότι οι ανακωχές αυτές ήταν γελοίες και πως οι ακραίες αδικίες μόνο με ακραίες μορφές αντίστασης μπορούσαν να αντιμετωπιστούν. Μόνο που κι αυτές η κυβέρνηση τις αντιμετώπιζε με ακραία καταστολή: θα θυμάμαι για πάντα τη Μαύρη Παρασκευή του 1910, όταν, με διαταγή του Τσόρτσιλ, οι αστυνομικοί έπεσαν πάνω στις 300 γυναίκες που είχαμε συγκεντρωθεί για να διαμαρτυρηθούμε και άρχισαν να μας γρονθοκοπούν, να μας στρίβουν τα χέρια και να μας τραβάνε το στήθος.

Ένα μόνο πράγμα στάθηκε ικανό να με κάνει να βάλω φρένο στην ορμή και νερό στο κρασί μας: ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος και ο κίνδυνος των Γερμανών, που έσπρωξαν βίαια τα θέλω μας σε δεύτερη μοίρα, γιατί πού να ψηφίσει κανείς -άντρας ή γυναίκα- αν δεν έχει μια χώρα που να έχει καταφέρει να σωθεί από τη λαίλαπα του πολέμου; Όταν περνούσε ο κίνδυνος, θα ξαναπιάνανε τη μάχη από εκεί που την είχαμε αφήσει - τώρα η στιγμή απαιτούσε να καλέσουμε όλες τις γυναίκες να συμβάλουν στη βιομηχανική παραγωγή και τους άντρες να φύγουν για το μέτωπο και να υπερασπιστούν την πατρίδα.

Ύστερα, κάποιος έπρεπε να φροντίσει τα μωρά του πολέμου - τα παιδάκια που είχαν γεννηθεί από μητέρες ανύπαντρες, ενώ οι πατεράδες τους πολεμούσαν τη Γερμανία. Φτιάξαμε τότε ένα ορφανοτροφείο στο Κάμντεν, κι ως κακοφαινόνταν σε πολλούς που υποστηρίζαμε παιδιά νόθα, εκτός γάμου. Αδιάφορο. Αυτό

που είχε σημασία ήταν να σωθούν τα μωρά - υιοθέτησα, μάλιστα, τέσσερα κι εγώ, κι αν μπορούσα, θα είχα υιοθετήσει σαράντα.

* * *

Ψήφισα κυβέρνηση για πρώτη φορά στη ζωή μου τον Δεκέμβριο του 1918.

Ήμουν 60 ετών.

Μερικούς μήνες νωρίτερα και μετά από 50 χρόνια αγώνων, είχε δοθεί με νόμο δικαίωμα ψήφου σε όλους τους άντρες πάνω από 21 ετών και σε όλες τις γυναίκες πάνω από 30, αρκεί να διέθεταν κάποια περιουσία. Ο λόγος για τη διαφορά ηλικίας, είπαν, ήταν πως είχαν καθεί στον πόλεμο τόσοι στρατιώτες, που, αν άρχιζαν και οι γυναίκες να ψηφίζουν από τόσο νωρίς, οι άντρες ψηφοφόροι θα γίνονταν εξαφνικά μειονότητα στη χώρα.

Η δουλειά, όμως, που έκαναν οι γυναίκες για να βοηθήσουν στην πολεμική προσπάθεια -δουλειά που μέχρι πριν από μερικά χρόνια κανείς δεν πίστευε ότι θα μπορούσε να γίνει από γυναίκες- σίγουρα έπαιξε ρόλο στο να αλλάξουν οι πεποιθήσεις γύρω από το τι είμαστε και σε ποια πράγματα αξίζει να έχουμε λόγο και επιρροή.

Τα τελευταία χρόνια η ζωή μου έχει αλλάξει ξανά. Αφού πούλησα το σπίτι μου, άρχισα να ταξιδεύω στη Βρετανία και τις ΗΠΑ, μιλώντας και δουλεύοντας για το όραμα της ψήφου. Είχα όλα μου τα υπάρχοντα μέσα σε λίγες βαλίτσες και έβρισκα κατάλυμα σε σπίτια φίλων και ξενοδοχεία εδώ κι εκεί.

Στον Καναδά νόμισα για λίγο ότι βρήκα μια καινούρια στέγη, αρκετά πιο προοδευτική. Η χώρα αυτή ήταν σε πολλά πράγματα πιο μπροστά σε θέματα ισότητας, κι έτσι βρήκα κατάλληλο έδαφος να μιλήσω για τα

αφροδίσια νοσήματα και για το πώς η κοινωνία καταστρέφει τις γυναίκες αντιμετωπίζοντας με σεμνοτυφία και ντροπή τα θέματα που αφορούν τη σεξουαλική τους υγεία. Κι εκεί, όμως, ο κόσμος δεν έπαυε να χρησιμοποιεί άλλα μέτρα και σταθμά στον τρόπο με τον οποίο έβλεπε τα δύο φύλα. Σε μια ξενάγηση που μου έκανε στην πόλη του Μπάθερστ ο δήμαρχος, μου έδειξε με υπερηφάνεια ένα καινούριο κτίριο που θα στέγαζε τον «Οίκο των Έκπτωτων Γυναικών». «Και ο Οίκος των Έκπτωτων Ανδρών πού είναι;» τον ρώτησα πριν προλάβω να καταπιώ τον θυμό μου. Είχαμε ακόμα να κάνουμε πολλή δουλειά, σε όλο τον κόσμο.

Μετά τον πόλεμο δεν ξαναγύρισα ποτέ στη ριζοσπαστική δράση των προηγούμενων χρόνων. Αιώνιος στόχος μου παραμένει να εξασφαλίσουμε δικαίωμα ψήφου για

όλες τις γυναίκες και πιστεύω ότι θα τον πετύχουμε: οι γυναίκες αργούν να ξεσηκωθούν, από τη στιγμή όμως που θα το κάνουν, τίποτα, μα τίποτα δεν μπορεί να τις αναγκάσει να τα παρατήσουν. Όμως τα μαθήματα του πολέμου, οι εμπειρίες από τα ταξίδια μου και οι συμμαχίες που βλέπω να δημιουργούνται γύρω μου μ' έχουν κάνει να αλλάξω γνώμη για ένα σωρό πράγματα και να αρχίσω να συνεργάζομαι με κόμματα και με ανθρώπους που δεν πίστευα ποτέ ότι θα με κερδίσουν.

Σιγά σιγά οι δυνάμεις και η υγεία μου μ' εγκαταλείπουν. Πριν από μερικές εβδομάδες μετακόμισα με τις βαλίτσες μου σε ένα γηροκομείο του Χάμπστεντ και ζήτησα να με παρακολουθεί ο γιατρός που με φρόντιζε και στις απεργίες πείνας μου μέσα από τη φυλακή.

Είμαι πια 70 ετών.

Η Έμιελιν Πάνκχερστ πέθανε τον Ιούνιο του 1928 σε ηλικία 70 ετών. Τρεις εβδομάδες αργότερα, η κυβέρνηση των Συντηρητικών στη Βρετανία έδωσε δικαίωμα ψήφου σε όλες τις γυναίκες άνω των 21 ετών.

Κάτι που δεν ήξερες

Σε μια πολύ έντονη σύγκρουση με τη μικρότερη κόρη της, την Αντέλα, της έδωσε είκοσι λίρες, ένα εισιτήριο για την Αυστραλία και μια συστατική επιστολή, και απαίτησε να μεταναστεύσει.

Rosa Parks

Μια ηρωίδα στη μάχη για την ισότητα των μαύρων

Κάθε μέρα και κάθε νύχτα φοβόμασταν ότι οι τύποι της Κου Κλουξ Κλαν θα εισέβαλλαν στο σπίτι μας και θα μας σκοτώναν.

Ακτιβίστρια στον αγώνα για τα πολιτικά δικαιώματα των μαύρων. Έγινε γνωστή κυρίως για τον κρίσιμο ρόλο της στο Μπούκοτάζ Λεωφορείων που έγινε στην Αλαμπάμα του 1955 και είχε ως αίτημα την κατάργηση του φυλετικού διαχωρισμού στα αμερικανικά ΜΤΜ.

- 1913** Γεννιέται στην Αλαμπάμα των ΗΠΑ.
- 1955** Αρνείται να παραχωρήσει τη θέση της σε έναν από τους λευκούς επιβάτες του λεωφορείου και η δίωξή της πυροδοτεί την αντίδραση του μαύρου πληθυσμού στο Μοντγκόμερυ της Αλαμπάμα.
- 1956** Ο φυλετικός διαχωρισμός στα ΜΜΜ ορίζεται αντισυνταγματικός με απόφαση του ομοσπονδιακού δικαστηρίου.
- 2005** Πεθαίνει από φυσικά αίτια σε ηλικία 92 ετών.

Με τον Τζέιμς Μπλέικ είχαμε από παλιά ανοιχτούς λογαριασμούς. Με είχε αφήσει σύζυγλη στη βροχή πριν από καμιά δεκαριά χρόνια, ενώ είχα πληρώσει κανονικά εισιτήριο, και με ανάγκασε να κατέβω από το λεωφορείο για να επιβιβαστώ από την πίσω πόρτα, θυμίζοντάς μου ότι αυτό ήμουν υποχρεωμένη να κάνω ως μαύρη. Την ώρα που τον είδα να πατάει γκάζι και να απομακρύνεται προτού προλάβω να ανέβω, ορκίστηκα ότι δε θα ξαναέμπαινα ποτέ σε λεωφορείο που οδηγούσε εκείνος.

Και να τώρα που τον έβλεπα όρθιο από πάνω μου, να με διατάζει να σηκωθώ για να ελευθερώσω ολόκληρη τη σειρά των καθισμάτων για έναν λευκό που μόλις είχε μπει στο λεωφορείο.

Στα λεωφορεία του Μοντγκόμερυ, οι τέσσερις πρώτες σειρές καθισμάτων προορίζονταν αποκλειστικά για

λευκούς επιβάτες. Οι μαύροι κάθονταν μόνο στις πίσω σειρές, παρότι αποτελούσαν πάνω από το 75% των επιβατών, αφού οι λευκοί μετακινούνταν συνήθως με τα αυτοκίνητά τους.

Το πού άρχιζε και πού τελείωνε το κάθε τμήμα δεν ήταν σαφώς καθορισμένο: οι οδηγοί είχαν το δικαίωμα να μετακινούν τη σχετική ταμπέλα ανάλογα με το πόσους λευκούς επιβάτες είχε το λεωφορείο. Αν οι σειρές των λευκών γέμιζαν, τότε οι μαύροι που κάθονταν στη μέση έπρεπε να παραχωρήσουν τις θέσεις τους, ακόμα κι αν αυτό σήμαινε ότι θα έπρεπε να κατέβουν εντελώς και να περπατήσουν.

Πολλοί νομίζουν ότι ο Μπλέικ μού ζήτησε να σηκωθώ επειδή δεν υπήρχε θέση για να καθίσει ο λευκός επιβάτης. Στην πραγματικότητα, όμως, θέση υπήρχε, δίπλα μου. Όμως με βάση

τους κανονισμούς του φυλετικού διαχωρισμού, οι μαύροι επιβάτες δεν επιτρεπόταν καν να κάθονται στην ίδια σειρά με κάποιον λευκό.

Και δεν ήταν μόνο αυτό: σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες, τα καταστήματα και τα μέσα μεταφοράς του Νότου, μαύροι και λευκοί είχαν διαφορετική μεταχείριση και διαφορετικές θέσεις. Αν ήσουν μαύρος, δύσκολα έβρισκες εστιατόριο, ξενοδοχείο, βαγόνι στο τρένο, δημόσια τουαλέτα ή ακόμα και ψύκτη για να πεις νερό. Υποτίθεται πως ήμασταν «χωριστά, αλλά ίσοι» – πόσο ίσος όμως μπορεί να είσαι όταν κάποιος αρνείται να συνυπάρξει μαζί σου λόγω του χρώματός σου;

Εκείνο το απόγευμα της Πέμπτης, επέστρεφα στο σπίτι μετά από μια κουραστική μέρα στο πολυκατάστημα όπου δούλευα ως μοδίστρα. Είχα καθίσει στην πρώτη σειρά καθισμάτων για τους μαύρους και σκεφτόμουν απορροφημένη το εργαστήριο για εφήβους όπου θα διδασκα το ίδιο βράδυ, στο Κέντρο Νεολαίας της Εθνικής Ένωσης για την Πρόοδο των Έγχρωμων Ατόμων.

Δεν είχα προσέξει ότι το μπροστινό μέρος του λεωφορείου γέμιζε σιγά σιγά, μέχρι που είδα τον Μπλέικ να μας διατάζει, με ένα νεύμα του χεριού, να σηκωθούμε από τις θέσεις μας – εμένα και τους τρεις ακόμα έγχρωμους που κάθονταν στη σειρά μου. Οι άλλοι τρεις σηκώθηκαν, ίσως και να κατέβηκαν κιόλας από το λεωφορείο. Ο λευκός άντρας μπορούσε να καθίσει δίπλα μου. Όμως ο Μπλέικ επέμενε: «Μην το κάνεις πιο δύσκολο, δώσε τη θέση σου τώρα».

Ξαφνικά ένιωσα ένα κύμα αποφασιστικότητας να με κατακλύζει. Ένωσα όπως τη μέρα που ο γείτονας του αφεντικού μου είχε μπει στο σπίτι, μεγαλόσωμος

και θρασύς, είχε βάλει ένα ποτό, με είχε αγκάλιασε από τη μέση και προσπαθούσε να με στριμώξει. Ο πανικός μου ήταν μεγάλος, αλλά η οργή μου ήταν μεγαλύτερη – δεν υπήρχε περίπτωση να μην αντισταθώ. Αν ο γείτονας ήθελε να με βιάσει, θα έπρεπε πρώτα να με σκοτώσει. Αν ο Μπλέικ ήθελε να αδειάσω τη θέση, θα έπρεπε να με σηκώσει στα χέρια.

«Όχι» του απάντησα. «Δε νομίζω πως είμαι υποχρεωμένη να σηκωθώ».

Μιλούσα τόσο σιγά, που θα ήταν αδύνατο να με ακούσει μέσα στη συνηθισμένη οχλοβοή του λεωφορείου. Όμως εκείνη τη στιγμή συνειδητοποίησα πως γύρω μας επικρατούσε απόλυτη σιωπή. Από τους επιβάτες δε μιλούσε κανείς.

«Τότε, θα καλέσω την αστυνομία» μου είπε ο Μπλέικ.

Ήξερα ότι είχε όπλο στη ζώνη του. Ήξερα ότι οι μαύροι που δε συμμορφώνονταν με τους άγραφους κανόνες του διαχωρισμού είχαν να αντιμετωπίσουν κάθε είδους βία: τους έβριζαν, τους χτυπούσαν, τους έριχναν στο πάτωμα, τους πετούσαν έξω με σπρωξιές, τους έσπαγαν στο εύλο – μερικές φορές έφταναν ακόμα και να τους σκοτώσουν. Εκείνη την εποχή στον αμερικανικό Νότο μπορούσες να τιμωρηθείς αν χτυπούσες κάποιο άλογο ή σκότωνες πουλάκια, αλλά κανείς δεν μπορούσε να σε εμποδίσει να βασανίσεις έναν άνθρωπο ή να τον κάψεις ζωντανό, αρκεί το δέρμα του να είχε σκούρο χρώμα.

«Να την καλέσεις» του είπα.

* * *

Όταν η ιστορία μου άρχισε να κυκλοφορεί από στόμα σε στόμα, οι άνθρωποι άρχισαν να λένε πως ήμουν, η κακομοίρα, κουρασμένη

από τη δουλειά της ημέρας και ότι γι' αυτό δεν είχα σηκωθεί. Ήμουν πράγματι κουρασμένη. Δεν είχα κουραστεί όμως από το ράψιμο. Είχα κουραστεί να υποχωρώ και να με πατάνε.

Όταν ήμουν μικρή, αρρώσταινα συχνά από τις αμυγδαλές μου και για μέρες δεν μπορούσα να καταπιώ. Αυτό δε με εμπόδιζε να απαντάω όποτε τα λευκά παιδιά της γειτονιάς με φώναζαν «αραπίνα» και μου πετούσαν πέτρες στον δρόμο για το σχολείο. Η γιαγιά μου πάντα ανησυχούσε όταν με έβλεπε να τους βγάζω γλώσσα. «Προτιμώ να με λιντσάρουν» της έλεγα «παρά να μην έχω δικαίωμα να πω ότι δε μου αρέσει αυτό που μου κάνουν».

Ζούσα στο Πάιν Λέβελ, λίγο έξω από το Μοντγκόμερυ της Αλαμπάμα, με τη μητέρα μου και τους γονείς της. Το 1918, όταν σημήνη σκαθαριών έπληξαν την παραγωγή βαμβακιού στην Αλαμπάμα και οι οικογένειες μαύρων στην περιοχή βρέθηκαν να ζουν μέσα σε ακραία φτώχεια, ο πατέρας μου είχε αρχίσει να ταξιδεύει μαστορεύοντας και η μητέρα μου αποφάσισε πως δεν ήθελε πια να μας μεγαλώνει μόνη. Τον πατέρα μου τον ξαναείδα μια φορά όταν έγινα πέντε χρονών και ύστερα μεγάλη πια και παντρεμένη.

Η μητέρα μου δεν ήταν μια συνηθισμένη μαύρη γυναίκα του Νότου. Ήταν δασκάλα και είχε περάσει από το Πανεπιστήμιο της Σέιρα σε μια εποχή που τα περισσότερα Αφροαμερικανάκια της Αλαμπάμα σταματούσαν το σχολείο στο δημοτικό. Το όνειρό της ήταν να μορφωθούμε εγώ και ο αδερφός μου, και να γίνουμε κάτι καλύτερο για τον εαυτό μας και τους ανθρώπους γύρω μας. Μας μάθαινε να φτιάχνουμε καλάθια από πευκοβελόνες και φλούδες

καλαμποκιών, να αποζητάμε τον αυτοσεβασμό και να μην ξεχνάμε πως κανένας νόμος πουθενά δε λέει πως οι άνθρωποι πρέπει να υποφέρουν.

Ο παππούς μου είχε ανοιχτόχρωμο δέρμα, σχεδόν λευκό, όμως είχε υποφέρει πολύ στη φυτεία όπου είχε μεγαλώσει ως σκλάβος πριν από την απελευθέρωση. Τους μισούσε τους λευκούς και δεν έχανε την ευκαιρία να τους προκαλεί σκόπημα με τη συμπεριφορά του. Ήταν ο πρώτος που μου έδωσε να καταλάβω ότι μπορούσα να δείξω ανυπακοή απέναντι σε αυτούς που με κακομεταχειρίζονταν στη ζωή μου. Όμως πολλές φορές έτυχε ο ίδιος να υποστεί διακρίσεις από μαύρους, ακριβώς επειδή το δέρμα του ήταν τόσο ανοιχτό. Βλέπεις, ο ρατσισμός δεν είναι προνόμιο μόνο των ισχυρών – και σε μια μισαλλόδοξη κοινωνία κανένα χρώμα δέρματος δεν είναι ασφαλές.

Κάθε μέρα και κάθε νύχτα φοβόμασταν ότι οι τύποι της Κου Κλου Ξ Κλαν, της πιο φοβερής ρατσιστικής οργάνωσης της Αμερικής, που ήθελε να «καθαρίσει» τη χώρα από μαύρους, Εβραίους, καθολικούς και λοιπούς «ανεπιθύμητους», θα εισέβαλλαν στο σπίτι μας και θα μας σκότωναν. Αποφασισμένος να μας προστατεύσει, ο παππούς μου είχε συνεχώς δίπλα του το δίκαννό του, ακόμα και τη νύχτα. Και όλοι πηγαίναμε για ύπνο ντυμένοι, έτσι ώστε, αν χρειαστεί, να μπορέσουμε να το σκάσουμε χωρίς καθυστέρηση από την πίσω πόρτα.

Πριν καν μπω στην εφηβεία, άρχισα να δουλεύω για τον Μόζες Χάντσον, τον πλουσιότερο γαιοκτήμονα του Πάιν Λέβελ, ο οποίος χρησιμοποιούσε ξυπόλυτα παιδιά για να μαζεύουν και να κόβουν το βαμβάκι του για 50 σεντς την ημέρα. Δουλεύαμε από

την ανατολή ως τη δύση του ήλιου και καιγόμασταν από παντού, από τον ουρανό και τη γη. Κι αν τυχόν κάποιος λέρωνε με αίμα το βαμβάκι του, ο Μόζες έβασε να τον μαστιγώσουν.

Μερικά χρόνια αργότερα αναγκάστηκα να σταματήσω το σχολείο για να φροντίσω τη γιαγιά και τη μητέρα μου που ήταν άρρωστες. Έπιασα δουλειά και ύστερα από λίγο παντρεύτηκα τον Ρέυμοντ, που ήταν κουρέας και έμοιαζε με τον παππού μου σε πάρα πολλά.

Μαζί μπήκαμε στην ΕΕΠΕΑ – εγώ έγινα, μάλιστα, εθελόντρια γραμματέας. Αυτή η δουλειά θεωρούνταν γυναικεία υπόθεση, κι αφού ο Έντγκαρ Νίξον, ο πρόεδρος της ΕΕΠΕΑ, είχε ανάγκη από γραμματέα κι εγώ ήμουν η μόνη γυναίκα εκεί, ντράπηκα να πω όχι. Ο Έντγκαρ επέμενε ότι οι γυναίκες δεν έπρεπε να βγαίνουν από την κουζίνα τους και τόσο με εκνεύριζε αυτό, που κάποια στιγμή τον ρώτησα: «Κι εμένα, τότε, γιατί με έχεις εδώ;». «Χρειάζομαι γραμματέα» μου απάντησε «κι εσύ είσαι καλή στη δουλειά σου».

Οι Νότιες Πολιτείες τότε είχαν υιοθετήσει εκλογικούς νόμους που στην ουσία στερούσαν από τους μαύρους (αλλά και από αρκετούς φτωχούς λευκούς) το δικαίωμα της ψήφου.

Για να εγγραφεί κάποιος μαύρος στους εκλογικούς καταλόγους έπρεπε να περάσει ένα κακοφτιαγμένο τεστ γραφής και ανάγνωσης – το οποίο ακόμα κι εγώ, που είχα πια απολυτήριο λυκείου, πέρασα με την τρίτη φορά. Γι' αυτό και φτιάξαμε στην ΕΕΠΕΑ την Κοινωνία των Ψηφοφόρων και στρωθήκαμε στη δουλειά: φωτοτυπούσαμε τα τεστ, δίναμε

στους ανθρώπους τις απαντήσεις, ταξιδεύαμε μέσα στη νύχτα από χωριό σε χωριό, στέλναμε κατασκόπους στην υπηρεσία μπρώου για να βεβαιωθούμε ότι ήταν ανοιχτή, μεταφέραμε με τα αυτοκίνητα κόσμο ως εκεί. Κι όταν κάποιος κοβόταν στην εξέταση –κάτι που συνέβαινε πολύ συχνά τις δύο πρώτες φορές– ξεκινούσαμε όλη τη διαδικασία από την αρχή.

Φυσικά, δεν ήταν αυτή η κανονική μου δουλειά. Για ένα διάστημα έκανα τα πάντα –παραδουλεύτρα, βοηθός νοσοκόμα–, μέχρι που έπιασα δουλειά ως μοδίστρα σε ένα πολυκατάστημα του Μοντγκόμερυ αλλά και στο σπίτι των Ντερ, ενός ζευγαριού λευκών που πολύ σύντομα έγιναν φίλοι μου, παρότι αυτό τους κόστισε τον αποκλεισμό τους από την καλή κοινωνία της πόλης.

Όταν ο Μπλέικ κάλεσε την αστυνομία κι εγώ βρέθηκα στη φυλακή με την κατηγορία της παραβίασης του νόμου περί διαχωρισμού, ο Κλίφορντ Ντερ ήταν εκείνος που ήρθε μαζί με τον Έντγκαρ στη φυλακή και πλήρωσε την εγγύησή μου για να φύγω. Η δίκη μου θα γινόταν τέσσερις μέρες αργότερα και ο Έντγκαρ είχε μια πρόταση να μου κάνει.

Μαζί με την Τζο Ανν Ρόμπινσον από το Πολιτικό Συμβούλιο Γυναικών είχαν σκεφτεί να διοργανώσουμε ένα μποϊκοτάζ στα λεωφορεία του Μοντγκόμερυ, προκειμένου να διαμαρτυρηθούμε για τη σύλληψή μου και να διεκδικήσουμε σεβασμό από τους οδηγούς, ελεύθερη χρήση των καθισμάτων στη μέση των λεωφορείων και πρόσληψη μαύρων οδηγών από τις εταιρείες που διαχειρίζονταν τις συγκοινωνίες. Θα ζητούσαμε από όλους τους μαύρους της περιοχής να μη χρησιμοποιήσουν λεωφορείο για μία

“ Με είχε αφήσει σύζυγλη στη βροχή πριν από καμιά δεκαριά χρόνια, ενώ είχα πληρώσει κανονικά εισιτήριο, και με ανάγκασε να κατέβω από το λεωφορείο για να επιβιβαστώ από την πίσω πόρτα, θυμίζοντάς μου ότι αυτό ήμουν υποχρεωμένη να κάνω ως μαύρη. ”

μέρα, ελπίζοντας ότι το μποϊκοτάζ θα προσέλκυε δημοσιότητα και θα στήριζε έτσι την υπεράσπισή μου στο δικαστήριο.

Δεν ήμουν φυσικά η μοναδική, ούτε καν η πρώτη που αντιστεκόταν στη μειωτική συμπεριφορά κάποιου οδηγού ή σε κάποιον από τους παράλογους νόμους περί διαχωρισμού. Πριν από μένα, είχαν υπάρξει στο Μοντγκόμερυ τουλάχιστον εφτά ακόμα γυναίκες που είχαν αρνηθεί να παραχωρήσουν τη θέση τους μόνο και μόνο επειδή ήταν μαύρες. Ωστόσο η ΕΕΠΕΑ και το Πολιτικό Συμβούλιο Γυναικών, που από καιρό αναζητούσαν μια τέτοια υπόθεση για να τη χρησιμοποιήσουν ως μοχλό διεκδίκησης, έκριναν ότι οι περιπτώσεις τους δεν ήταν κατάλληλες για να στηρίξουν μια τόσο προχωρημένη για την εποχή εκείνη μάχη.

Αδικο, ναι. Η Κλοντέτ Κόλβιν δεν είχε λιγότερο δίκιο από μένα επειδή ήταν έφηβη, ανύπαντρη και έγκυος ή επειδή είχε τη συνήθεια να βρίζει τους πιο ακατάλληλους ανθρώπους τις πιο ακατάλληλες στιγμές. Ούτε η Μάιρη Λουίζ Σμιθ είχε λιγότερο δίκιο επειδή ο πατέρας της ήταν αλκοολικός και η οικογένειά της

ζούσε σε μια άθλια παράγκα έξω από την πόλη. Όμως η ΕΕΠΕΑ έκρινε ότι εγώ είχα όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που καυχιόνταν ότι διαθέτουν οι αστοί λευκοί, χωρίς να τα αναγνωρίζουν στους μαύρους: ως σοβαρή και φιλήσυχη εργαζόμενη γυναίκα, είχα περισσότερες πιθανότητες να πείσω τους δικαστές και την κοινή γνώμη ότι η ανυπακοή μου είχε δίκαιη βάση και το αίτημά μου να αντιμετωπιζομαι ως ισότιμη πολίτης ήταν κάτι που άξιζε να εξετάσουν σοβαρά.

Ο Ρέυμοντ ήταν κάθετα αντίθετος στην πρόταση του Έντγκαρ. «Θα σε σκοτώσουν, Ρόζα, οι λευκοί, θα σε σκοτώσουν» μου έλεγε ξανά και ξανά. Παρότι ήταν κι ο ίδιος αφοσωμένος και παθιασμένος ακτιβιστής, παρότι εκείνος με είχε σπρώξει να τελειώσω το λύκειο που είχα αφήσει στη μέση, η σκέψη να εκτεθώ με τη θέλησή μου στην οργή των λευκών ρατσιστών της Αλαμπάμα ήταν κάτι που τον γέμιζε πανικό.

Κι όμως, αποφάσισα να το κάνω.

Όλο το Σαββατοκύριακο, ο Έντγκαρ και οι γυναίκες από το ΠΣΓ, που έτρεξαν μόλις έμαθαν τι είχε συμβεί σαν τους πυροσβέστες στη φωτιά, ετοίμαζαν την απάντησή

μας. Και τη Δευτέρα ξεκίνησε το μποϊκοτάζ.

Στην αρχή λέγαμε πως θα ήμασταν ευχαριστημένοι αν πείθαμε το 50 ή το 60% των μαύρων να μη χρησιμοποιήσουν λεωφορείο για μία μέρα. Δεν είχαμε υπολογίσει όμως σωστά την αφοσίωση και τη λαχτάρα τους για αλλαγή. Από μία μέρα, το μποϊκοτάζ έφτασε να διαρκέσει πάνω από ένα χρόνο, με συμμετοχή που άγγιζε το 99,9% του μαύρου πληθυσμού του Μοντγκόμερυ, παρότι οι άνθρωποι ήταν αναγκασμένοι να περπατούν στα σχολεία και στις δουλειές τους περπατώντας μέσα στο κρύο, στο χιόνι και στη βροχή.

Ήμασταν αποφασισμένοι να μη χρησιμοποιήσουμε κανενός είδους βία – το μόνο όπλο μας θα ήταν η αντίστασή μας. Μετατρέψαμε σε γιορτή τις άδικες συλλήψεις που οργάνωσαν ως αντίποινα οι Αρχές της Αλαμπάμα, απηγόναμε την απειλή του Κου Κλουξ Κλαν, αντιμετωπίσαμε ενωμένοι τις βομβιστικές επιθέσεις στα σπίτια και στις εκκλησίες μας και κάναμε την καθημερινή ταλαιπωρία μας χαρά. Ακόμα και ηλικιωμένες γυναίκες, που κανείς δε θα τις κατέκρινε αν έπαιρναν το λεωφορείο, έλεγαν: «Τα πόδια μου είναι κουρασμένα, αλλά η ψυχή μου είναι ξεκούραστη».

Για δεκατρείς μήνες δεκάδες δημόσια λεωφορεία έμειναν άδεια και ακίνητα, προκαλώντας τεράστια ζημιά στα οικονομικά της μαμάς εταιρείας. Μέχρι που, τον Δεκέμβριο του 1956, το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ αποφάνθηκε ότι ο νόμος περί φυλετικού διαχωρισμού στα λεωφορεία της Αλαμπάμα ήταν αντισυνταγματικός και έπρεπε να καταργηθεί.

Βέβαια, δεν ήταν η δική μου υπόθεση τελικά που κέρδισε για λογαριασμό όλων μας τη νίκη.

Η δική μου υπόθεση –το ξέραμε από την αρχή– εκδικάστηκε από το δικαστήριο της Αλαμπάμα, δηλαδή μέσα σε ένα κλίμα ακραίου συντηρητισμού, από ανθρώπους που είχαν ανατραφεί και μεγαλώσει μέσα στον φυλετικό διαχωρισμό. Πράγμα που σήμαινε ότι δεν είχε σχεδόν καμία ελπίδα να έχει καλή κατάληξη.

Γι' αυτό η ΕΕΠΕΑ τη χρησιμοποίησε για να ξεσηκώσει τον κόσμο και να κάνει τα προβλήματά μας γνωστά σε ολόκληρη την Αμερική, αλλά και πέρα από αυτή. Κι ύστερα έστειλε στο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο μία αγωγή την οποία υπέγραψαν πέντε άλλοι έγχρωμοι, που είχαν υποστεί ανάλογες διακρίσεις στα μέσα μαζικής μεταφοράς και ζητούσαν τώρα να καταργηθεί ο νόμος περί φυλετικού διαχωρισμού στα δημόσια μέσα.

Δεν ήταν εύκολο να βρεθούν οι κατάλληλοι. Κανένας άντρας δε δέχτηκε να εκτεθεί με αυτόν τον τρόπο και, από τις πέντε γυναίκες που δέχτηκαν τελικά, απέμειναν τέσσερις, αφού η μία απειλήθηκε και εξαναγκάστηκε να κάνει πίσω. Όμως, ενώ εγώ έχασα και στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο και στο εφετείο πιο μετά, η δική τους αγωγή, που εκδικάστηκε κάτω από την πίεση του μποϊκοτάζ και του νεογέννητου κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα, πέτυχε τελικά τον σκοπό μας.

Την ημέρα που μάθαμε ότι το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ είχε κρίνει ως αντισυνταγματικό τον νόμο περί φυλετικού διαχωρισμού, οι λευκοί πολιτικοί του Νότου θρήνησαν γι' αυτό που θεωρούσαν ήττα τους, όμως εμείς πανηγυρίσαμε για μια νίκη που πιστεύαμε ότι αφορούσε και τις δύο φυλές – τη νίκη της ειρηνικής και ισότιμης συνύπαρξης.

Δεν έζησα για πολύ ακόμα

στην Αλαμπάμα ώστε να χαρώ την αλλαγή.

Μερικές εβδομάδες αργότερα απολύθηκα από τη δουλειά μου στο πολυκατάστημα και ο Ρέυμοντ παραιτήθηκε από τη δική του, καθώς το αφεντικό του του απαγόρευσε να μιλάει για μένα και για την υπόθεση της δικής μου. Πέρασα αρκετούς μήνες ταξιδεύοντας και δίνοντας ομιλίες σχετικά με τα αιτήματά μας και τα όσα συνέβαιναν στο Μοντγκόμερυ, κι ύστερα αποφασίσαμε να μετακομίσουμε στο Ντιτρόιτ, όπου ζούσε χρόνια ο αδερφός μου με την οικογένειά του, για να γλιτώσουμε από τις απειλές κατά της ζωής μας που δεχόμασταν συνεχώς και για να κάνουμε μια καινούρια αρχή.

Εκείνη την εποχή το Ντιτρόιτ, όπως και πολλές ακόμη πόλεις του αμερικανικού Βορρά, θεωρούνταν από τους μαύρους του Νότου ως η Γη της Επαγγελίας: τις φανταζόμασταν ως οάσεις ισότητας και δικαιοσύνης, χωρίς διακρίσεις και διαχωρισμούς – τόπους όπου θα μπορούσαμε να ζήσουμε ως ίσοι προς ίσους και να προοδεύσουμε με βάση τις ίδιες ευκαιρίες που είχαν και οι λευκοί συμπολίτες μας. Στο κάτω κάτω, οι Αμερικανοί του Βορρά δεν ήταν εκείνοι που είχαν πρωτοστατήσει στην κατάργηση της δουλείας στον Νότο; Δεν ήταν πιο προοδευτικοί και ανεκτικοί, δεν είχαν φτιάξει τον παράδεισο που όλοι ονειρευόμασταν για μας και για τα παιδιά μας;

Όμως η κατάσταση που βρήκαμε εκεί δεν έμοιαζε καθόλου με εκείνη που φανταζόμασταν. Διακρίσεις υπήρχαν παντού. Τα σχολεία του Ντιτρόιτ ήταν κι αυτά διαχωρισμένα, ενώ οι λευκοί προσπαθούσαν να προστατεύσουν τις γειτονιές τους διοργανώνοντας διαμαρτυρίες ώστε να μην αφήσουν μαύρους

να εγκατασταθούν σε κτίρια που θεωρούσαν «δικά τους». Έτσι, οι περισσότεροι μαύροι ζούσαν στοιβαγμένοι σε βρόμικες και πυκνοκατοικημένες συνοικίες, με ξύλινα κτίρια που συχνά έπιαναν φωτιά, ενώ οι λευκοί απολάμβαναν φαρδείς δρόμους, στεγαστικά δάνεια και υψηλού επιπέδου δημοτικές υπηρεσίες στα προάστια της πόλης.

Οι Αρχές επαναπαύονταν στη λογική του «δεν είναι Νότος εδώ» και αγνοούσαν τα προβλήματα που δημιουργούνταν από την έλλειψη σπιτιών, την ανεργία και τη βία της αστυνομίας. Κατηγορούσαν τους ίδιους τους μαύρους που δεν μπορούσα να γλιτώσουν από τη φτώχεια τους κι όποτε η αγανάκτηση του κόσμου γεννούσε διαμαρτυρίες και ταραχές, εκείνοι σήκωναν τα χέρια ψηλά απορημένοι.

Τα πρώτα χρόνια στάθηκε αδύνατο να βρούμε σταθερή δουλειά και ζούσαμε διαρκώς στο όριο της πείνας. Σιγά σιγά τα πράγματα άρχισαν να στρώνουν κι εγώ ξεκίνησα να δουλεύω εθελοντικά για λογαριασμό του Τζον Κόνυερς, ενός Αφροαμερικανού υποψήφιου του Κογκρέσου, προτείνοντας στον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, ο οποίος είχε πρωτοστατήσει στη διοργάνωση του μπόϊκοτάζ, να στηρίξει τον Κόνυερς ως μαύρο υποψήφιο. Έτσι κι έγινε. Με τη στήριξη του Κινγκ, ο Κόνυερς εξελέγη και μερικές εβδομάδες αργότερα με προσέλαβε ως γραμματέα. Μου άρεσε να έρχομαι σε επαφή με τους ψηφοφόρους σε σχολεία, νοσοκομεία και γηροκομεία και να υπενθυμίζω στον Κόνυερς ότι τα σημαντικά ζητήματα ήταν η πρόνοια, η εκπαίδευση, οι διακρίσεις στην αγορά εργασίας και η προσιτή στέγαση. Αυτές ήταν οι πρωταρχικές ανάγκες της κοινότητας και σ' αυτές έπρεπε να επικεντρωθούμε.

Το 1977 έχασα τον Ρέυμοντ και πήρα την απόφαση να ιδρύσω το Ινστιτούτο Ρόζα και Ρέυμοντ Παρκς, για να βοηθήσω τα νέα παιδιά να μάθουν στ' αλήθεια την ιστορία της μάχης των Αφροαμερικανών για τα πολιτικά δικαιώματα, μέσα από εκδρομές με τα λεωφορεία που ήταν κάποτε τα σύμβολα της καταπίεσής μας.

Καμιά φορά ταξιδεύω κι εγώ στο Μοντγκόμερυ μαζί τους. Σταματάμε σε σημεία όπου συνέβησαν σημαντικά γεγονότα και μου ζητάνε να τους πω την ιστορία μου. Εγώ τους λέω Ξανά και Ξανά να διαβάσουν τις ιστορίες όλων όσοι έβαλαν το λιθαράκι τους σ' αυτές τις προσπάθειες. Δε θέλησα ποτέ να γίνω σύμβολο. Γιατί, κάνοντας σύμβολα μεμονωμένους ανθρώπους –τον αιδεσιμότατο Κινγκ, τη Ρόζα, την Κλοντέτ–, κάνουμε τους νέους να πιστεύουν πως η αλλαγή θα έρθει μόνο όταν εμφανιστεί

κάποιο καινούριο σύμβολο. Κι έτσι παραλύουν περιμένοντας τη νέα Ρόζα Παρκς και δε συνειδητοποιούν ότι η αλλαγή δεν ήρθε από μένα, αλλά από ολόκληρη την κοινότητα, από τους γονείς τους. Και τώρα μπορεί να έρθει από τους ίδιους.

Σήμερα το πρωί βρήκα ένα γράμμα στο χολ του σπιτιού. Η Κου ΚλουΈ Κλαν έκανε πρόσφατα αίτηση να αναλάβει τα έξοδα για τη συντήρηση ενός τμήματος της Εθνικής Οδού 55, πράγμα που σήμαινε ότι σε όλο τον δρόμο θα μπορεί να βάλει πινακίδες που θα διαφημίζουν την προσφορά της. Οι Αρχές του Μιζούρι δεν είχαν, βέβαια, το δικαίωμα να απορρίψουν την αίτηση, όμως αποφάσισαν να δώσουν στο συγκεκριμένο τμήμα του δρόμου το όνομά μου. «Εθνική Οδός Ρόζα Παρκς». Διαβάζοντάς το, είδα με την άκρη του ματιού μου τον παππού να μου κλείνει το μάτι από τη γωνία του σαλονιού. «Πάντα είναι όμορφο να σε θυμούνται» τους απάντησα.

Κάτι που δεν ήξερες

Συμπεριλήφθηκε στη λίστα του περιοδικού *Time* με τις σημαντικότερες προσωπικότητες του 20ού αιώνα.

Τζούντιτ Πόλγκαρ

Η βασίλισσα της σκακιέρας

Ήταν η παιδική μας ηλικία φυσιολογική; Με κριτήριο τον τρόπο που μεγάλωναν τα υπόλοιπα παιδιά –τα παιχνίδια, την ελευθερία τους, την ανεμελιά τους– σίγουρα όχι. Άξιζε τον κόπο η θυσία αυτή για όσα καταφέραμε να πετύχουμε;

Σκακίστρια, που θεωρείται η πιο δυνατή παίκτρια όλων των εποχών. Στην ηλικία των 12 ετών έγινε το νεότερο άτομο που μπήκε στη λίστα με τους 100 καλύτερους σκακιστές, ενώ σε ηλικία 15 ετών και 4 μηνών πήρε τον τίτλο της Γκρανμάστερ. Είναι επίσης η πρώτη γυναίκα που ξεπέρασε τους 2700 βαθμούς ELO στο αγωνιστικό σκάκι και η πρώτη που νίκησε, το 2002, τον τότε εν ενεργεία παγκόσμιο πρωταθλητή Γκάρι Κασπάροφ.

- 1976** Γεννιέται στην Ουγγαρία.
- 1989** Βρίσκεται πρώτη στην παγκόσμια κατάταξη των γυναικών-σκακιστριών (και παραμένει πρώτη ως το 2015).
- 1991** Γίνεται το νεότερο άτομο που ανακηρύσσεται Γκρανμάστερ.
- 2005** Γίνεται η πρώτη γυναίκα που προκρίνεται για να συμμετάσχει σε Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Σκακιού.
- 2015** Αποσύρεται από το αγωνιστικό σκάκι και εκλέγεται προπονήτρια της Εθνικής Ομάδας Ανδρών της Ουγγαρίας.

«Δε λέω. Έχει τρομερό ταλέντο η Τζούντιτ, αλλά, όπως και να το κάνεις, είναι γυναίκα. Και αργά ή γρήγορα θα έρθει αντιμέτωπη με τις ατέλειες της γυναικείας ψυχολογίας. Καμία γυναίκα δεν μπορεί να αντέξει για πολύ στη μάχη».

Άκουγα τον πατέρα μου να διαβάζει τη δήλωση του Κασπάροφ από την εφημερίδα και ένιωθα να φτερουγίζει μέσα μου κάτι που δεν είχα ξανανιώσει ποτέ – και δεν ήξερα καν πώς να το ονομάσω. Δεν ήταν οργή, και σίγουρα δεν ήταν παράπονο. Ήταν στη μια άκρη χαρά και στην άλλη ανυπομονησία: να μην είμαι πια 13 χρονών, να είμαι μεγάλη, να έρθουν οι ευκαιρίες που περιμένω για να αποδείξω ποια είμαι και τι μπορώ. Και στη μέση ήταν αποφασιστικότητα.

Είχα προγόνους που χάθηκαν στο Ολοκαύτωμα και γιαγιά που επιβίωσε από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης του Άουσβιτς. Εγώ είχα την τύχη να βρίσκομαι εδώ και θα έκανα κάτι ξεχωριστό. Δε θα έφευγα από τον στόχο, αλλά θα έκανα ό,τι περνούσε από το χέρι μου για να μην απογοητεύσω τον πατέρα μου, τις αδερφές μου, τον εαυτό μου.

Η μητέρα μου συνέχιζε να πλέκει στην άλλη πλευρά του σαλονιού και η Σούζαν με τη Σοφία να παίζουν την παρτίδα που είχαν ξεκινήσει αμέσως μετά το μεσημεριανό φαγητό. Ο πατέρας μου σήκωσε το κεφάλι με μια σπίθα να τρεποπαίζει στο παιχνιδιάρικο βλέμμα του: «Πόσο στοίχημα πας ότι κάποτε θα τον κερδίσεις, Τζούντιτ;» με ρώτησε κι ύστερα κατέβασε ξανά το βλέμμα του στην εφημερίδα, χωρίς να περιμένει

απάντησιν. Το πείραμα προχωρούσε κανονικά.

* * *

Ο πατέρας μου δεν ήταν καλά καλά ούτε 20 ετών όταν συνέλαβε την ιδέα. Είχε μελετήσει από μικρός τη ζωή εκατοντάδων προσωπικοτήτων, από τον Σωκράτη μέχρι τον Αϊνστάιν, προσπαθώντας να καταλάβει τι κοινό είχαν μεταξύ τους και πώς αυτό τους είχε οδηγήσει στο να πετύχουν κάτι μοναδικό.

Μέσα από τις σπουδές του στην ψυχολογία και την εμπειρία του ως προπονητή στο σκάκι, είχε κατασταλάξει στην άποψη που ανέλυε βήμα βήμα στη νεαρή καθηγήτρια Εένων γλωσσών από την Ουκρανία, με την οποία αλληλογραφούσε συστηματικά: κάθε υγιές παιδί, της έλεγε, μπορούσε να εξελιχθεί σε διάνοια, αρκεί η εκπαίδευσή του να ξεκινούσε από νωρίς και να επικεντρωνόταν εντατικά σε ένα μόνο αντικείμενο. Αν κάνω ποτέ παιδιά, της έλεγε, έτσι θα τα μεγαλώσω. Θα αποδείξω ότι, έξω από το σχολείο, οποιοδήποτε παιδί μπορεί να γίνει ιδιοφυΐα.

Η νεαρή καθηγήτρια ήταν η γυναίκα που έπλεκε τώρα στην άλλη άκρη του σαλονιού. Η Σοφία, η Σούζαν κι εγώ ήμασταν οι ζωντανές αποδείξεις ότι η θεωρία του πατέρα μου είχε μια κάποια βάση. Αν ήμασταν διάνοιες, δεν το ξέρω. Καταλάβαινα όμως ήδη ότι καταφέρναμε πράγματα ασυνήθιστα για τα κορίτσια της εποχής μας και ότι, αν εξακολουθούσαμε να δουλεύουμε σκληρά, θα καταφέρναμε να πείσουμε ακόμα κι αυτόν τον αλαζόνα τον Κασπάροφ ότι μπορούσαμε να πετύχουμε ακριβώς ό,τι κι εκείνος.

* * *

Οι γονείς μου δεν είχαν πραγματοποιήσει το πείραμά τους σαν καπρίτσιο, είχαν αφιερώσει σ' αυτό το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους, δίνοντας πρώτα απ' όλα μάχη για να πείσουν τις Αρχές να τους επιτρέψουν να μας δηλώσουν ως κατ' οίκον διδασθείσες. Με το που έκλεινε καθημέρα από εμάς τα τέσσερα, άρχιζε να μαθαίνει σκάκι, γλώσσες –πολλές γλώσσες– και μαθηματικά. Το σκάκι ήταν το μεγάλο στοίχημα και ο άξονας, μάλιστα, όλης της διαδικασίας. Ίσως ήταν και το δόλωμα που μας έκανε και τις τρεις να επενδύσουμε σ' αυτή την προσπάθεια με την καρδιά μας.

Θυμάμαι ακόμα τον πατέρα μου να κλείνεται με τη Σούζαν στο δωμάτιο όπου έκαναν τις προπονήσεις τους και ο αποκλεισμός αυτός –επειδή ήμουν ακόμη πολύ μικρή, θεωρητικά, για να συμμετέχω– να αυξάνει την περιέργειά μου τόσο, που να θέλω να κάνω τα πάντα για να μπω κι εγώ στον μαγικό κόσμο του παιχνιδιού. Και τα έκανα.

Μου πήρε ελάχιστο χρόνο να μάθω τους κανόνες και, μετά απ' αυτό, ανέπτυξα την ικανότητα να βρίσκω εύκολα λύσεις σε προβλήματα που εκείνους τους βασάνιζαν για ώρες. Ένα βράδυ, η Σούζαν μελετούσε μια δύσκολη παρτίδα με τον δάσκαλό της, έναν Διεθνή Γκραννμάστερ στο σκάκι. Δυσκολευόταν πολύ να βρει τη λύση στο παιχνίδι, μέχρι που της ήρθε μια φαινή ιδέα. Έτρεξε στο δωμάτιό μου, με σήκωσε μισοκοιμισμένη από το κρεβάτι και με κουβάλησε ως το καθιστικό. Μεταξύ ύπνου και ξύπνου μελέτησα το ταμπλό, τους έδειξα πώς να προχωρήσουν και ύστερα ξαναγύρισα στο κρεβάτι και στα όνειρά μου. Ήμουν περίπου 10 χρονών, είχα

καταφέρει να κερδίσω τη θέση μου στο τραπέζι του παιχνιδιού και κανείς δε θα με άφηνε πια ξανά απ' έξω.

Ήταν η παιδική μας ηλικία φυσιολογική; Με κριτήριο τον τρόπο που μεγάλωναν τα υπόλοιπα παιδιά –τα παιχνίδια, την ελευθερία τους, την ανεμελιά τους– σίγουρα όχι. Άξιζε τον κόπο η θυσία αυτή για όσα καταφέραμε να πετύχουμε; Αυτό δεν μπορώ να το κρίνω εγώ, που δε γνώρισα άλλον τρόπο να υπάρχω στη ζωή μου. Οι γονείς μου έζησαν για χρόνια μέσα στη φτώχεια, επενδύοντας όλο τον χρόνο και τα χρήματά τους –πολλές φορές θυσιάζοντας και τις δουλειές τους– για χάρη του στόχου που είχαν βάλει για μας. Με τον τρόπο αυτό μου έδωσαν μια ευκαιρία που μπορεί να μην είχε ξαναβρεθεί στον δρόμο μου ποτέ, κι αυτή την ευκαιρία δεν επρόκειτο να την προσπεράσω προσπαθώντας να αποφασίσω αν κάποια άλλη ζωή θα ήταν τελικά καλύτερη για μας.

* * *

Είμαι πέντε χρονών. Κάθομαι μπροστά στο τραπέζι με τη σκακιέρα –ή, μάλλον, θα έλεγε κάποιος ακριβέστερα, κάτω από αυτό, γιατί το μαξιλάρι που έχουν βάλει στην καρέκλα για να με ανασπώνει δεν αρκεί για να φτάσει το σαγόνι μου ως την άκρη του τραπεζιού– και τα μάτια μου είναι καλυμμένα με ένα μαύρο μαντίλι της μαμάς μου. Παίζω με έναν φίλο του πατέρα μου, που έχει τα μάτια του ανοικτά και παρακολουθεί κανονικά το παιχνίδι, χωρίς αυτό να τον βοηθήσει να με νικήσει τελικά στην παρτίδα. «Εσύ είσαι καλή στο σκάκι, όμως εγώ είμαι καλός στη μαγειρική» μου λέει κάπως θιγμένος όταν πια

βγάζω από τα μάτια μου το μαντίλι κι εκείνος γέρνει να ακουμπήσει πίσω στην πλάτη της καρέκλας του εξαντλημένος. «Μαγειρεύεις χωρίς να κοιτάς τη φωτιά;» τον ρωτάω.

Δεν πιστεύω πως ήμουν γεννημένη σκακίστρια. Δεν ήμουν καν η πιο ταλαντούχα από τις αδερφές μου. Τις είχα όμως από μικρή δίπλα μου, να με προπονούν και να μου μαθαίνουν.

Ήμουν επίσης η πιο αφοσιωμένη στον στόχο. Αν είχα αφιερώσει στο τένις την ενέργεια που έχω αφιερώσει στο σκάκι, σε όλη τη διάρκεια της ζωής μου, θα ήμουν τώρα εκατομμυριούχος. Κι αν είχα αφοσιωθεί με τον ίδιο τρόπο στην ιατρική, μπορεί και να είχα κερδίσει το Νόμπελ.

Στα εφτά μου, βρεθήκαμε με τη Σούζαν, που ήταν τότε δώδεκα, σε ένα πρωτάθλημα σκάκι παικτών εναντίον υπολογιστή. Θυμάμαι σαν όνειρο να ξεκινάμε το παιχνίδι μας με τον υπολογιστή Φιντέλιτυ. Μετά τη δεύτερη παρτίδα, ένας δημοσιογράφος ρώτησε την προγραμματίστρια, μισοαστεία μισοσοβαρά, αν καταφέραμε να νικήσουμε τον υπολογιστή. «Όχι βέβαια» του απάντησε εκείνη. «Δεν τον νίκησαν. Πώς σου κατέβηκε τέτοια ιδέα; Μωράκια είναι ακόμη. Όχι, δεν τον νίκησαν. Τον κατακρεούργησαν, τον έκαναν κομμάτια, τον έσκισαν με τα δόντια τους και έφτυσαν τα κουκούτσια, τον διέλυσαν, σου λέω!». Όλη αυτή την ώρα η μητέρα μας συνέχιζε να πλέκει στη γωνία περιμένοντάς μας να τελειώσουμε.

Ήμουν εννιά χρονών όταν πήρα για πρώτη φορά μέρος σε αμερικανικό τουρνουά. Έπαιξα τότε ακόμη με το αρκουδάκι μου αγκαλιά. Στο Νιου Γιορκ Όπεν κέρδισα τα πρώτα μου χίλια δολάρια

**Είμαι πέντε χρονών. Κάθομαι
μπροστά στο τραπέζι με τη σκακιέρα
και τα μάτια μου είναι καλυμμένα με
ένα μαύρο μαντίλι της μαμάς μου.**

πετυχαίνοντας εφτά νίκες και μία ισοπαλία, κάτι που τότε θεωρήθηκε απρόσμενη επιτυχία. Δύο χρόνια αργότερα, στην 28η Ολυμπιάδα Σκακιού της Θεσσαλονίκης, βοηθήσαμε με τις αδερφές μου την Ουγγαρία να κατακτήσει για πρώτη φορά το χρυσό μετάλλιο, εκθρονίζοντας για πρώτη φορά από την πρώτη θέση την ομάδα της Ρωσίας. «Μετά απ' αυτή την Ολυμπιάδα θα μάθουμε αν οι αδερφές από την Ουγγαρία είναι στ' αλήθεια διάνοιες ή απλώς γυναίκες» έλεγε πριν από το τουρνουά ο προπονητής τους. Ήμουν αρκετά μεγάλη για να θυμώνω ακούγοντας τις δηλώσεις του, αλλά πολύ μικρή για να μπορέσω να αναγνωρίσω πόσο απαρχαιωμένες ήταν οι αντιλήψεις που κρύβονταν από πίσω τους. Δύο χρόνια αργότερα θα τους νικούσαμε ξανά. Μπορούσαμε να είμαστε και τα δύο.

Στα δεκατρία μου βρισκόμουν ήδη ανάμεσα στους εκατό καλύτερους παίκτες στον κόσμο. Λίγο αφότου έκλεισα τα δεκαπέντε, κατέκτησα τον τίτλο του Γκρανμάστερ στο σκάκι κι έγινα έτσι η μικρότερη Γκρανμάστερ όλων των εποχών. Λίγα χρόνια αργότερα θα έμπαινα στους δέκα καλύτερους παίκτες διεθνώς. Ο Γκάρρυ Κασπάροφ βρισκόταν πάντοτε στην κορυφή της λίστας κι εγώ δεν μπορούσα ακόμη να φανταστώ πως

κάποτε θα έφτανα να παίξω μαζί του. Πόσω μάλλον να τον νικήσω.

* * *

Στο Διεθνές Τουρνουά Σκακιού του 1994 στο Λιναρές, τα πράγματα δεν πήγαιναν καθόλου καλά. Βρισκόμασταν ήδη στην 35η κίνηση και ο Κασπάροφ βρισκόταν αρκετά μπροστά. Προφανώς, σκεφτόμουν, ήταν έτσι κι αλλιώς τεράστιο επίτευγμα το ότι εγώ, στα δεκαεφτά μου, είχα βρεθεί να παίζω με τον παγκόσμιο πρωταθλητή, όμως για μια στιγμή... Το χέρι του Κασπάροφ άφησε τον ιππότη για μια στιγμή κι ύστερα τον Ξανάπιασε, σαν να είχε αλλάξει γνώμη, και τον μετακίνησε σε άλλο τετράγωνο. Μα δεν μπορεί να συνέβη αυτό. «Από την ώρα που το χέρι σας θ' αφήσει το πιόνι, έστω και για ένα χιλιοστό του δευτερολέπτου» μας έλεγε πάντα ο πατέρας μου «δεν υπάρχει γυρισμός. Δεν μπορείτε να αλλάξετε την κίνησή σας». Ο ιππότης ήταν πάντοτε το αγαπημένο μου πιόνι.

Ένωσα ξαφνικά το στόμα μου στεγνό, λες και με μια μαγική κίνηση ο ιππότης του Κασπάροφ να μου είχε κλέψει όλο το σάλιο. Δεν μπορούσα να αρθρώσω λέξη. Δεν μπορούσα να διαμαρτυρηθώ γι' αυτό που είχα δει. Είχα βρεθεί στα δεκαεφτά μου να παίζω με

**Κάθε υγιές παιδί μπορούσε
να εξελιχθεί σε διάνοια, αρκεί
η εκπαίδευσή του να ξεκινούσε
από νωρίς και να επικεντρωνόταν
εντατικά σε ένα μόνο αντικείμενο.**

τον παγκόσμιο πρωταθλητή. Δεν ήθελα να δημιουργήσω άσχημες εντυπώσεις. Δεν είχα το δικαίωμα. Κι επίσης, αν η ένστασή μου δε γινόταν δεκτή, θα το πλήρωνα με χρόνο – ο οποίος, στο παιχνίδι μας, ήταν ήδη λιγοστός. Έτσι, σώπασα. Κοίταξα ερωτηματικά τον κριτή, που είχε δει τη σκηνή να εκτυλίσσεται μπροστά στα μάτια του, όμως εκείνος δεν έκανε καμία κίνηση να διορθώσει την αδικία.

Η παρτίδα τελείωσε με τον Κασπάροφ νικητή κι εμένα συντετριμμένη, όχι τόσο από την ήττα, παρότι και η ήττα συνήθως με συνέτριβε, αλλά από την απογοήτευση που νιώθεις στη ζωή όταν ένας άνθρωπος που θαυμάζεις συμπεριφέρεται με τρόπο που περιφρονείς.

«Πώς μπόρεσες να μου το κάνεις αυτό;» ήταν το μόνο που μπόρεσα να ξεστομίσω όταν λίγο αργότερα τον συνάντησα στο μπαρ του ξενοδοχείου. «Ένα κορίτσι στην ηλικία σου» μου απάντησε εκείνος ψυχρά «πρέπει να μάθει τρόπους προτού τολμήσει να κάνει δηλώσεις σαν κι αυτές».

Άφησα το τουρνουά με τις χειρότερες επιδόσεις, όμως κι εκείνος δεν πήγε τελικά καθόλου καλά. Και ήταν για μένα μια κάποια παρηγοριά η σκέψη πως ίσως να έφταιγε το ότι

είχε απογοητευτεί κι ο ίδιος από τον εαυτό του.

* * *

Οι γονείς μου ήταν πεπεισμένοι ότι ο μοναδικός λόγος που οι γυναίκες σκακίστριες δεν είχαν τις ίδιες επιδόσεις με τους άντρες σκακιστές ήταν ότι δεν έπαιζαν μαζί τους, αλλά περιορίζονταν στα λιγότερο επιθετικά και ανταγωνιστικά παιχνίδια που έπαιζαν μεταξύ τους. Το κοινό δεν είχε και τόσο υψηλές προσδοκίες από εκείνες, κι έτσι τους στερούσε και το κίνητρο να αναπτύξουν τις ικανότητές τους. Όμως το σκάκι, όπως έλεγε ο πατέρας μου, είναι διανοητική δραστηριότητα και, εφόσον οι γυναίκες έχουν αντίστοιχες επιδόσεις με τους άντρες σε άλλες διανοητικές δραστηριότητες, αυτό σημαίνει ότι μπορούν και στο σκάκι να διαπρέψουν όπως εκείνοι.

Για μένα, λοιπόν, το ζητούμενο ήταν να γίνω εξίσου επιθετική στο παιχνίδι μου όσο και ο οποιοσδήποτε άντρας αντίπαλός μου. Και να μη συμμετέχω σε αποκλειστικά γυναικείους αγώνες. Δε με ενδιέφερε, άλλωστε, ποτέ. Πίστευα πάντα ότι οι γυναίκες πρέπει να έχουν τη σιγουριά πως είναι εξίσου καλές με τους

άντρες σκακιστές, αρκεί να είναι και οι ίδιες προετοιμασμένες να δουλέψουν σκληρά και να πάρουν το άθλημα στα σοβαρά, εξίσου με τους άντρες συμπαίκτες τους. Γιατί οι περισσότερες σκακίστριες που γνωρίζω δεν το αντιμετωπίζουν όπως πρέπει. Εγώ έκανα προπόνηση πέντε και έξι ώρες τη μέρα, ενώ εκείνων την προσοχή αποσπούσε το μαγείρεμα ή οι δουλειές του νοικοκυριού.

Από την άλλη, τα τελευταία χρόνια βλέπω ότι η νοοτροπία ορισμένων γυναικών έχει αρχίσει να αλλάζει, έχει αρχίσει να γίνεται πιο επαγγελματική. Αυτό που δεν έχει αλλάξει ακόμα είναι η φρίκη που νιώθουν οι άντρες σκακιστές όταν χάνουν από κάποια γυναίκα. Η αδερφή μου η Σούζαν λέει πάντα ότι δεν έχει νικήσει ποτέ υγιή άντρα. Πάντα μετά το παιχνίδι της λένε ότι κάτι έχουν και γι' αυτό κατάφερε να τους νικήσει – πότε πονοκέφαλο, πότε στομαχόπονο, πάντα κάτι.

Κι εγώ δε θα χορτάσω ποτέ την κατάπληξη και την απορία στα μάτια όχι μόνο των αντιπάλων μου, αλλά και των θεατών που έχει τύχει να παρακολουθήσουν από κοντά τα παιχνίδια μου. Τον Γιουγκοσλάβο Γκρανμάστερ που παραδέχτηκε ότι πήρε αδικαιολόγητα ρίσκα στο παιχνίδι του επειδή πίστευε ότι δε θα αντιδράσω σωστά. Όλους τους φημισμένους παίκτες που νττήθηκαν ως αντίπαλοί μου επειδή θεώρησαν την παιδική αλογοουρά και τα αθώα μάτια μου ως εγγύηση ότι μπορούσαν να χαλαρώσουν μαζί μου.

Ίσως επειδή είμαι τόσο ήσυχη, ίσως επειδή φαίνομαι τόσο μετριόφρων. Ίσως επειδή όσοι δε με έχουν παρακολουθήσει δε φαντάζονται ότι παίζω τόσο επιθετικά, τόσο αντάρτικα. Ίσως

επειδή δε φαντάζονται πόση ενέργεια βάζω στο να μελετήσω το στιλ παιξίματος του κάθε αντιπάλου μου, έτσι ώστε να παίξω επιτηδες με τρόπο κομμένο και ραμμένο στα μέτρα του – στα δυνατά σημεία και στις αδυναμίες του.

* * *

Σεπτέμβριος 2002. Τουρνουά.

«Ρωσία εναντίον Υπόλοιπου Κόσμου». Παρτίδες των 25 λεπτών με 10 δευτερόλεπτα μπόνους για κάθε κίνηση. Έχω χάσει στα δύο προηγούμενα παιχνίδια του τουρνουά. Απέναντί μου ο Γκάρρυ Κασπάροφ αποφασίζει να ξεκινήσει το παιχνίδι του με Άμυνα του Βερολίνου, αντί για τη Σικελική που παίζει συνήθως.

Ανησυχώ. Εκείνος όχι. Ο βασιλιάς του βρίσκεται στο κέντρο του ταμπλό. Επιτιθεμαι. Χρησιμοποιώντας τη δική του τακτική, τον αναγκάζω να παίξει ενάντια στον εαυτό του. Με το που κάνει το δεύτερο πιόνι του, ο Κασπάροφ παραιτείται. Το σκάει από μια έξοδο διαφυγής απαγορευμένη σε δημοσιογράφους και φωτογράφους.

Ο εν ενεργεία παγκόσμιος πρωταθλητής έχει μόλις νττηθεί από την 26χρονη που κάποτε αποκάλυψε «μαριονέτα», προσθέτοντας ότι οι σκακίστριες καλά θα κάνουν να γυρίσουν στο σπίτι τους και στα παιδιά τους. Κι εγώ, η μαριονέτα, είμαι η μοναδική γυναίκα που έχει καταφέρει να τον νικήσει.

* * *

Δύο χρόνια μετά τη νίκη μου εναντίον του Κασπάροφ θα γίνω για πρώτη φορά μπτέρα. Το 2005 θα γίνω η πρώτη γυναίκα που έχει πάρει ποτέ μέρος στο Παγκόσμιο

Πρωτάθλημα, όμως η εμφάνισή μου θα είναι απογοητευτική – θα κάνω τόσα λάθη όσα, κανονικά, δε θα έκανα ούτε σε δέκα παρτίδες μαζί.

Μερικούς μήνες αργότερα, θα γεννήσω Ξανά. Σιγά σιγά θα γίνει πια αδύνατο για μένα να αφιερώνω συστηματικά εφτά ώρες για μία μόνο παρτίδα και να λείπω από το σπίτι μου για μέρες, σε ταξίδια όπου θα έπρεπε, κανονικά, να μη σκέφτομαι τίποτ' άλλο πέρα από την επίδοσή μου. Έχω μάθει πια να αξιοποιώ καλύτερα την εμπειρία μου και να δουλεύω πιο αποδοτικά, γιατί ο χρόνος μου είναι λιγότερος και η ενέργεια που μπορώ να αφιερώσω στο παιχνίδι μου πιο περιορισμένη – ενώ εξακολουθώ να θέλω να βελτιώνομαι και να νικάω.

Όμως το αγωνιστικό σκάκι δε θα μπορεί πια να μου προσφέρει τη ζωή που θέλω να ζω.

Το 2014 θα αποσυρθώ από το

αγωνιστικό σκάκι και το 2015 θα εκλεγώ αρχηγός και βασική προπονήτρια της Εθνικής Ομάδας Σκακιού Ανδρών της Ουγγαρίας. Θ' αρχίσω να γράφω παιδικά βιβλία για το σκάκι, γιατί πιστεύω ότι το σκάκι μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να μάθουν καλύτερα οτιδήποτε και να εξασκήσουν το μυαλό τους έτσι ώστε να πετυχαίνει περισσότερα στην καθημερινή ζωή, όποιοι κι αν είναι οι στόχοι τους – να μάθουν να κερδίζουν αλλά και να χάνουν πολλές φορές.

Πριν απ' όλα αυτά, όμως, θα έχω ακούσει τον Γκάρρυ Κασπάροφ να λέει: «Οι Πόλγκαρ απέδειξαν ότι δεν υπάρχουν εγγενείς περιορισμοί στις ικανότητες των γυναικών – μια άποψη που πολλοί σκακιστές αρνούνταν να αποδεχτούν, μέχρι που έφταναν να πτηθούν με συνοπτικές διαδικασίες από ένα δωδεκάχρονο με αλογουρά».

Κάτι που δεν ήξερες

Όταν ήταν μικρή, έπαιζε σε πρωταθλήματα αγκαλιά με το αρκουδάκι της.

- 1937 Γεννιέται στην Πρώην Σοβιετική Ένωση.
- 1959 Κάνει την πρώτη της πτώση με αλεξιπτωτο.
- 1962 Επιλέγεται να συμμετάσχει στο σώμα γυναικών κοσμοναυτών.
- 1963 Γίνεται η πρώτη γυναίκα που ταξιδεύει στο διάστημα και κάνει τον γύρο της Γης 48 φορές.
- 1964 Έρχεται στον κόσμο η κόρη της, το πρώτο παιδί που γεννήθηκε από δύο γονείς κοσμοναύτες.

16 Ιουνίου 1963

«Κάνε στην πάντα, ουρανέ! Σου 'ρχομαι» σκέφτομαι. Τόση ναυτία, όμως, δεν έχω ξαναιώσει ποτέ.

Ούτε στις προσομοιώσεις πτήσεων που κάναμε την περίοδο της προετοιμασίας ούτε σε καμιά από τις πτώσεις με το αλεξιπτωτο, τα προηγούμενα χρόνια της ζωής μου. Από την άλλη, δεν έχω ξαναβρεθεί και ποτέ στο σημείο όπου βρίσκομαι τώρα: μέσα σ' ένα διαστημόπλοιο, 232 χιλιόμετρα μακριά από τη Γη, να φέρνω γύρους τον πλανήτη και να βλέπω από μακριά την επιφάνεια που μέχρι πριν από λίγες ώρες πατούσα.

Παίρνω μια βαθιά ανάσα, δίνω εντολή στο στομάχι μου να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και προσπαθώ να σταθεροποιήσω τα χέρια μου για να τραβήξω μια ακόμη φωτογραφία του ορίζοντα, που δε μοιάζει με κανένα από τα πράγματα που έχω φωτογραφίσει ως τώρα. Έχω περάσει μόλις μία ώρα σε τροχιά

γύρω από τη Γη κι έχω μπροστά μου άλλες εβδομήντα – πρέπει όμως να αξιοποιήσω το κάθε λεπτό που περνάω εδώ, τραβώντας φωτογραφίες της Γης και της Σελήνης και καταγράφοντας τα αποτελέσματα του ταξιδιού στο σώμα μου.

Κρατάω τις πρώτες σημειώσεις μου στο ημερολόγιο πτήσης, πριν τις ξεχάσω, κι ύστερα κλείνω τα μάτια και προσπαθώ, για δέκατη φορά σήμερα, να χωνέψω αυτό που μου συμβαίνει: το ότι εγώ, η Βαλεντίνα Τερεσκόβα, κόρη μεταναστών από τη Λευκορωσία, εργάτρια στα υφαντουργεία, ερασιτέχνης αλεξιπτωτιστρια, είμαι επισήμως πια η πρώτη γυναίκα που αφήνει ποτέ πίσω της τη Γη και πετάει μόνη στο διάστημα.

Με επέλεξαν ανάμεσα σε 400 γυναίκες που έκαναν αίτηση για να γίνουν κοσμοναύτες, όταν, μετά την πτήση του πρώτου ανθρώπου που πέταξε στο διάστημα, του Γιούρι

Γκαγκάριν, ο Ρώσος πρωθυπουργός Νικίτα Χρουστσόφ, σκέφτηκε να στείλει στο διάστημα και μία γυναίκα.

Όποια επιλεγόταν τελικά θα έπαιρνε μόνη της μέρος στην αποστολή Βοστόκ 6, η οποία θα συναντιόταν, σε τροχιακό ραντεβού, με τη Βοστόκ 5, του Βαλέρυ Μπυκόφσκυ.

Ήταν ένας σημαντικός στόχος αυτός για την πατρίδα μου, που προσπαθούσε με νύχια και με δόντια να παραμείνει μπροστά στον αγώνα δρόμου της με τις ΗΠΑ για την κατάκτηση του διαστήματος: οι Ρώσοι θα έστελναν πρώτοι μια γυναίκα σε τροχιά και θα μελετούσαν τις επιπτώσεις του ταξιδιού στο σώμα της – τι πιο προοδευτικό απ' αυτό;

«Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να επιτρέψουμε να είναι Αμερικανίδα η πρώτη γυναίκα που θα πετάξει στο διάστημα. Κάτι τέτοιο θα αποτελούσε προσβολή προς τις γυναίκες της Σοβιετικής Ένωσης» έγραφε τότε στο ημερολόγιό του ο στρατηγός Καράμιν, επικεφαλής του εκπαιδευτικού προγράμματος των κοσμοναυτών.

Η διαδικασία επιλογής ξεκίνησε στα μέσα του 1961 και τη συντόνιζε ο ίδιος ο Γιούρι.

Κανονικά, προτεραιότητα θα έπρεπε να δοθεί σε γυναίκες πιλότους, που είχαν την απαιτούμενη εμπειρία πτήσεων. Όμως γυναίκες πιλότοι δεν υπήρχαν και πολλές στη Σοβιετική Ένωση εκείνη την εποχή. Το επάγγελμα ήταν ανδροκρατούμενο. Έτσι, η προσοχή στράφηκε στις αλεξιπτωτίστριες κάτω των 30 ετών, με ύψος μικρότερο από 1.70 και βάρος λιγότερο από 70 κιλά. Ήμουν μέσα. Είχα κάνει την πρώτη μου πτώση με αλεξίπτωτο 4 χρόνια πριν. Δεν ήμουν ούτε 26 ετών.

Όχι πως ήταν σίγουρο ότι θα πετάξω τελικά. Για μήνες

προετοιμαζόμασταν, εγώ και αρκετές ακόμα γυναίκες που είχαν φτάσει στην τελική φάση της επιλογής, χωρίς να ξέρουμε ποια ή ποιες από μας θα ταξιδέψουν στ' αλήθεια και πότε. Κάναμε προσομοιώσεις πτήσεων σε συνθήκες έλλειψης βαρύτητας, δοκιμασίες απομόνωσης, πυραυλική θεωρία, μηχανολογία διαστημόπλοιων και ένα σωρό ακόμη μαθήματα, που θα μας προετοίμαζαν για τις εξετάσεις της «αποφοίτησής» μας. Πέντε μόνο περάσαμε σ' αυτές: η Ζάννα, η Τατιάνα, η Ίρινα, η άλλη Βαλεντίνα κι εγώ.

Το πρόγραμμα ήταν άκρως απόρρητο. Για πολύ καιρό έλεγα στη μητέρα μου ψέματα ότι παρακολουθούσα μαθήματα πτώσης με αλεξίπτωτο και τελικά εκείνη έμαθε πως είχα μπει στην ομάδα των γυναικών κοσμοναυτών από τις ειδήσεις, όταν τα νέα για την αποστολή Βοστόκ 6 ανακοινώθηκαν από το Ράδιο Μόσχα.

Η Τατιάνα είχε περισσότερες ώρες πτήσης με το αλεξίπτωτο απ' ό,τι εγώ και ήταν η επικρατέστερη υποψήφια για να πετάξει με το Βοστόκ 6. Μέχρι που, σε έναν από τους τακτικούς ιατρικούς ελέγχους που περνούσαμε όλες, οι γιατροί ανακάλυψαν ότι περίμενε μωρό. «Σ' αυτό το μωρό χρωστάω, πιθανότατα, την ευκαιρία που μου δόθηκε να μπω στον πύραυλο που εκτοξεύτηκε από το κοσμοδρόμιο Μπαϊκονούρ και να βρεθώ σήμερα εδώ πάνω, σκέφτομαι στριμωγμένη στην «κονσέρβα» μου, όπως λέμε μεταξύ μας την κάψουλα του διαστημόπλοιου.

Δεν είναι ώρα όμως για αναπολήσεις και ρομαντισμούς. Ανοίγω τη μικρή μεταλλική βαλίτσα που μου έδωσαν από τη διαστημική υπηρεσία προτού επιβιβαστώ και που περιέχει, υποτίθεται, όλα όσα θα χρειαστώ τις τρεις μέρες που θα

«Κάνε στην πάντα, ουρανέ!
Σου 'ρχομαι» σκέφτομαι.

Τόση ναυτία, όμως,
δεν έχω ξανανιώσει ποτέ.

βρίσκομαι σε τροχιά. Το στόμα μου έχει στεγνώσει από την αγωνία και θέλω να πλύνω τα δόντια μου – όμως με τι; Όσο κι αν ψάχνω ανάμεσα στα μπουκαλάκια με τα υποκατάστατα γευμάτων και τα είδη πρώτων βοηθειών, οδοντόβουρτσα δε βρίσκω πουθενά. Ψάχνω ακόμα και ψαχουλεύτά τον πάτο της βαλίτσας, μήπως υπάρχει εκεί κάποια κρυφή θήκη που δεν έχω πάρει χαμπάρι. Τίποτα.

Αν είχα ξεκινήσει μόλις ένα οποιοδήποτε ταξίδι για διακοπές, θα μπορούσα να μπω σε κάποιο ψιλικατζίδικο και να αγοράσω ό,τι χρειάζονται, όμως τώρα το μόνο που μου έρχεται να κάνω είναι να βάλω τα γέλια δυνατά: να λουπόν που συνέβη κάτι συνηθισμένο, κάτι πολύ συχνό στα απλά ταξίδια της απλής καθημερινότητας. Για πρώτη φορά μετά από μήνες, νιώθω να φεύγει από πάνω μου το βάρος του εξωπραγματικού και καταφέρνω να γελάσω με τον εαυτό μου.

Γελάω, γελάω με το κεφάλι ριγμένο πίσω, και σκέφτομαι ότι θα χρειαστεί να χρησιμοποιήσω το δάκτυλο και την οδοντόκρεμά μου. Με το που σκουπίζω όμως τα δάκρυα και συγκεντρώνω ξανά το βλέμμα μου στην κονσόλα ελέγχου, βλέπω κάτι που μου κόβει απότομα το γέλιο: οι ρυθμίσεις που βλέπω εκεί δεν είναι αυτές

που θα έπρεπε να είναι και η έλλειψη οδοντόβουρτσας μοιάζει πια εντελώς ασήμαντη μπροστά τους. Σύμφωνα με τον αριθμό που αναβοσβήνει στη μέση του πίνακα, το Βοστόκ 6, το αεροσκάφος με το οποίο έχω φτάσει εδώ ψηλά, δεν πρόκειται, όπως θα περίμενε κανείς, να επιστρέψει σύντομα προς τη Γη και να προσγειωθεί ξανά στην επιφάνειά της. Αντίθετα, φαίνεται προγραμματισμένο να συνεχίσει την πορεία του προς την αντίθετη κατεύθυνση – και φυσικά, ούτε εγώ ούτε το διαστημόπλοιο είμαστε κατάλληλα εξοπλισμένοι για κάτι τέτοιο.

Πατάω πανικόβλητη το κουμπί της επικοινωνίας με τον πύργο ελέγχου, φωνάζοντας το κωδικό μου όνομα, με την καρδιά να ανεβαίνει στον λαιμό μου και να με πνίγει. «Γλάρος εδώ, με λαμβάνετε; Όβερ».

Το τραγικό σενάριο, για το οποίο έχω, φυσικά, προετοιμαστεί, αλλά δεν πίστευα ότι θα μου συνέβαινε στ' αλήθεια, βρίσκεται πιο κοντά απ' ό,τι μου έχει περάσει ποτέ από το μυαλό.

* * *

13 Ιουνίου 1964

Κοιτάζω το μωρό των 5 ημερών που βρίσκεται ξαπλωμένο στην κούνια δίπλα μου και δεν μπορώ να

συγκρατήσω το δάκρυ που κυλάει στο μάγουλό μου. Ο Αντριάν στέκεται δίπλα μου, κοιτάζει κι εκείνος την Ελένα μας και μου σφίγγει το χέρι. Σε λίγο θα έρθουν να την πάρουν για να της κάνουν μερικές εξετάσεις ακόμα: είναι το πρώτο μωρό που γεννιέται από γονείς που έχουν πετάξει στο διάστημα και οι γιατροί ανυπομονούν να τη δουν να μεγαλώνει και να μελετήσουν τα αποτελέσματα που θα έχει στον οργανισμό της η επίδραση των δικών μας πτήσεων. Είναι το μωρό του Βοστόκ 3 και του Βοστόκ 6, είναι το μωρό του Γερακιού και του Γλάρου, είναι το δικό μας μωρό.

Της καίδεύω το κεράκι και γυρνάω ένα χρόνο πίσω. Βρίσκομαι ξανά στριμωγμένη στη στενόχωρη κάψουλά μου και αναρωτιέμαι αν θα ξαναπατήσω ποτέ στη Γη ή αν θα πεθάνω μέσα στο διαστημόπλοιο, ενώ θα συνεχίζει την τρελή πορεία του στους γαλαξίες. Με βλέπω να προσπαθώ να εξηγήσω στον πύργο ελέγχου τι έχει συμβεί και να αγωνιώ ν' ακούσω τις κουβέντες των μηχανικών, που προσπαθούν να διορθώσουν το λάθος. Σκεδόν ακούω τον αναστεναγμό της ανακούφισής μου όταν μου λένε πως το πρόβλημα λύθηκε, το διαστημόπλοιο επαναπρογραμματίστηκε να επιστρέψει στη Γη. Ακούω τον πρόεδρο Χρυστισόφ να με ενθαρρύνει κι εμένα να του απαντάω με πνιχτή φωνή πως όλα τα συστήματα λειτουργούν καλά, πως νιώθω θαυμάσια. Τους παρακαλώ να μην τιμωρήσουν τον μηχανικό που ήταν υπεύθυνος για το λάθος, και μου δίνουν τον λόγο τους, αρκεί να μη μιλήσω σε κανέναν γι' αυτό. Θα κρατήσω το μυστικό μου επτασφράγιστο για 30 χρόνια. Το μόνο που θέλω είναι να γυρίσω στη Γη.

Στις 19 Ιουνίου 1963, μετά από

48 περιστροφές γύρω από τη Γη, έρχεται η στιγμή να αφήσω πίσω μου την κάψουλα που με είχε φέρει τόσο ψηλά και να ξανακατέβω στον πλανήτη μου. Έχω περάσει στο διάστημα περισσότερες ώρες απ' όσες είχαν περάσει ως τότε όλοι οι Αμερικανοί αστροναύτες μαζί.

Το Βοστόκ 6 έχει ήδη ξεκινήσει την ιλιγγιώδη επιστροφή του στη Γη, κατεβαίνοντας με ταχύτητα 27.000 χιλιομέτρων την ώρα. Εκείνο θα κατακαεί και θα μαυρίσει από την πρόσκρουσή του στην ατμόσφαιρα του πλανήτη, εγώ όμως πρέπει να προσγειωθώ ζωντανή.

Δεν είναι εύκολο. Εφτά χιλιόμετρα πάνω από την επιφάνεια της Γης, ο μηχανισμός της κάψουλας με πετάει προς τα έξω, όπως είχε προαποφασιστεί. Η πλαϊνή πλευρά του κεφαλιού μου χτυπάει με δύναμη στο μέσα μέρος του κράνους. Προσπαθώ ν' ανοίξω το μεγάλο, βαρύ αλεξίπτωτό μου, αλλά ο πιστός μου φίλος, χάρη στον οποίο έχω φτάσει ως εδώ, αρνείται να συνεργαστεί. Βρίσκομαι ήδη 3 χιλιόμετρα πάνω από την επιφάνεια της Γης, βλέπω κάτω από τα πόδια μου μια τεράστια έκταση με νερό –κάποια λίμνη– και σκέφτομαι: «Θεέ μου, μια γυναίκα έστειλαν μόνο στο διάστημα, είναι ανάγκη να καταλήξει ναυαγός;».

Θα τα καταφέρω όμως.

Θα προσγειωθώ με το αλεξίπτωτό μου μέσα στα ατελείωτα κωράφια που βρίσκονται τέσσερις ώρες νοτιοδυτικά της πόλης Νοβόσιμπιρσκ, στη Σιβηρία. Θα έχω μια τεράστια μελανιά στο μάγουλο και τον κρόταφό μου και θα έχω χάσει προσωρινά τις αισθήσεις μου. Θα είμαι ωστόσο ζωντανή.

Εμένα με έστειλαν σε ένα νοσοκομείο της Μόσχας και την κάψουλά μου στο μουσείο. Από τότε, όποτε βρίσκομαι δίπλα της, τη καίδεύω και της λέω «γεια σου,

γλυκιά μου». Κι ακόμα κι όταν δεν είμαι κοντά της, ακόμα κι όταν την παίρνουν και την ταξιδεύουν στις χώρες όλου του κόσμου για να τη θαυμάσουν οι άνθρωποι, τη σκέφτομαι καθημερινά. Είναι πια κομμάτι της ψυχής μου και σε ό,τι κάνω είναι κι εκείνη εκεί.

Από την αρχική ομάδα των 5 γυναικών κοσμοναυτών, δε θα πετάξει καμιά εκτός από μένα. Αμέσως μετά από τη δική μου αποστολή, οι σοβιετικές αρχές αποφάσισαν πως ήταν πολύ παρακινδυνευμένο να στείλουν κι άλλη γυναίκα στο διάστημα, κι ως κορόιδευε μέχρι τότε ο Χρουστσόφ τους Αμερικανούς για τον συντηρητισμό και τον σεξισμό τους. Γράψαμε όλες μας μια επιστολή διαμαρτυρίας προς την επιτροπή του κομμουνιστικού κόμματος —άντρες και γυναίκες παίρνουμε

τα ίδια ρίσκα στη Γη, γιατί όχι και στο διάστημα» γράψαμε—, αλλά δεν έπιασε τόπο. Η κόρη μου θα έχει κλείσει τα 18 μέχρι να ξαναταξιδέψει κάποια γυναίκα στο διάστημα.

Κι εγώ; Τι θα κάνω με τη ζωή μου εγώ; Τι κάνει με τη ζωή της μια γυναίκα που έχει αφήσει, έστω για μια φορά, πίσω της τη Γη, αλλά δεν πρόκειται μάλλον ποτέ να ξαναπετάξει; Θα πάρω το διδακτορικό μου ως μηχανικός και θ' ασχοληθώ με την πολιτική, μήπως και μπορέσω να βάλω έτσι ένα μικρό λιθαράκι στην ισότητα — στο διάστημα και στη Γη. Ύστερα από αρκετά χρόνια, ύστερα από αρκετά βραβεία και αξιώματα, θα με ρωτήσουν τι άλλο ονειρεύομαι. «Να ταξιδέψω στον Άρη» τους απαντώ. «Ξέρω πως η πρώτη πτήση ως εκεί δε θα έχει μάλλον επιστροφή. Είμαι έτοιμη όμως να την κάνω».

Κάτι που δεν ήξερες

Φτάνοντας στο σημείο της εκτόξευσης του διαστημόπλοιου, η Βαλεντίνα ούρνησε επάνω στο λάστιχο του λεωφορείου που τη μετέφερε ως εκεί, όπως συνήθιζαν να κάνουν όλοι οι μέχρι τότε (άντρες) κοσμοναύτες.